

GRÓF VAY SÁNDOR MUNKÁI
GERGELY IMRE, HEGEDŰS LÁSZLÓ,
HEYER ARTUR ÉS NEOGRÁDY ANTAL
EREDETI RAJZAIVAL
MÁSODIK KÖTET

GRÓF VAY SÁNDOR

A MIKOR MÉG
PÓSTAKOCSIN JÁRTAK

BUDAPEST
ORSZÁGOS MONOGRAFIA TÁRSASÁG

A mű elektronikus változatára a Nevezd meg! - Így add tovább! 3.0 Unported (CC BY-SA 3.0) Creative Commons licenc feltételei érvényesek. További információk: <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/deed.hu>

TARTALOM

A RÉGI PRÁGAI UDVARBÓL.
FEJEDELMEK UTAZÁSA HAJDAN.
MURÁNYVÁR.
EGY CSÁSZÁRNÉ LEVELEIBŐL.
CSOKONAI MIHÁLY KARÁCSONYA.
RÉGI KÁVÉS-HÁZAK.
LÓNYAYAKRÓL.
A PODMANICZKYAK.
EGY MAGYAR NÁBOB.
RÉGI VIRTUSOS CSELEKEDETEKRŐL...
HISTÓRIA A RÉGI VILÁGBÓL.
MUSZKA KÉZ.
AZ ÁLSZEMÉREM MÁRTIRJA.
EGY SZÁRKOFÁG TÖRTENETE.
A KIK NEM EGYESÜLHETTEK A HALÁLBAN.
ORTH JÁNOS.
AZ UTOLSÓ ILLÉSHÁZY.

A RÉGI PRÁGAI UDVARBÓL.

A Hradsinban külön udvara volt V. Ferdinándnak, és a jószívű, de rendkívül gyámoltalan uralkodó nagyon szerette, ha körülvették fejedelmi rangjának minden külső pompájával.

Az *öreg császár* - így nevezték a prágaiak - sűrűn érintkezett a cseh fővárosban telelő feudális arisztokráciával, és kivált az ötvenes években, még a hatvanasok elején is, megjelent a főurak által rendezett bálokon, estélyeken. A Hradsinban is voltak udvari bálok, mindaddig, míg csak a jó V. Ferdinánd nagyon el nem gyöngült, elannyira, hogy már jóformán etetni kellett életének utolsó éveiben.

Gyermekek öröme telt abban, ha valaki audienciát kért tőle, és ilyenkor mindig ragyogó arccal mondta főudvarmesterének:

- Lásza, nemcsak a *Franzl* ad kihallgatást, ott a bécsi Burgban, de én is. Még nem felejtették el hát egészen az *öreg császárt*.

A *Franzl* alatt unokaöccsét, Ferencz Józsefet értette, magáról pedig különösen szeretett harmadik személyben beszélni.

A bécsi Burgról, Bécsről egyáltalában azonban soha sem tudott sóhaj nélkül megemlékezni, s ha audienciára olyan valaki jelentkezett nála, akit in illo tempore még Bécsben is fogadott, soha sem mulasztotta el az ő lerchenfeldi jargonjában megjegyezni:

- Nit wahr, dös war do' anders dort in Wean...

Egyszer egy fiatal gróf Wurmbrand, dragonyos tiszt jelentkezett kihallgatásra az öreg császárnál.

Hetyke, fiatal legényke volt, és igen elbizakodott családjá ősi törzsfájára, noha a titulushoz már nem igen volt nála vitulus.

Ilyen meggondolatlan hányivetiségből jegyezte meg kérése megerősítéseül a fiatal gróf, hogy reméli a császár leghathatósabb protekcióját, annál is inkább, mert, úgymond:

- Felséged bizonyára tudni fogja, hogy a Wurmbrandok családfája *régibb* a Habsburgokénál is.

Az öreg, trónjáról lemondott császár, akit az élet nem kímélt meg nagy rázkódtatások, nagy csalódásoktól, szelíden elmosolyodott s csak ennyit felelt a tisztecskének:

- Na halt ja, wir habns aber a bissl' weiter g'bracht!

V. Ferdinánd különben még ennyire sem volt talán maliciózus soha életében, mondhatatlan jó volt és aki könnyen kiismerhető gyöngéit tudta, óriásilag ki is zsákmányolhatta azokat.

Az öreg császár nagyon szeretett uralkodásáról beszélni és többnyire a múltban élt.

Halála órájáig nem bírt megvigasztalódni a felett, hogy le kellett mondania, s kivált lemondása első éveiben, akinek csak tehetett, keservesen el is panaszkolt.

Az ötvenes évek elején Coloredo-Mansfeld grófné tartotta a legfényesebb házat Prágában, és báljairól, estélyeiről beszéltek az egész monarchiában.

Fő vonzóerejét képezte ezeknek az ünnepélyeknek Coloredo-Mansfeld grófné egy régi jóbarátnőjének, Pallavicini örgrófnének első házasságából származott leánya, *Csáky Melanie* grófnő.

Brillans szépség volt, szépsége mellett még csupa esprit, elragadóan kedves, csupa lelemény, úgy hogy a prágai társaságban ő volt a hangadó, elle a fait la pluie et le beau temps, mint mondani szokás.

Egy alkalommal, épen farsang derekán volt, különösen nagy fénynyel készült Coloredo grófné a bálját megtartani.

Egész Prága készült erre a mulatságra, mert a cseh fővárosban helyőrségen lévő főhercegeken kívül, megígérte eljövetelét az öreg császár is.

A bál estéjén aztán fényárban úsztak az ódon Coloredo-Mansfeld palota termei és a kapu boltíves bejárata alá egymásután gördültek be a régi divatú batárok, bakjaikon a hosszú, tubákszín-kaputos kocsisokkal, lakájokkal.

Eljöttek a főhercegek, eljött az öreg császár, és kedvtelve nézett végig az üde, rózsabimbókhoz hasonló, hamvas leányarcokon, a deli ifjakon, akik mind, tömött sorokban, mélyen meghajolva járultak elébe.

Egy pillanatra ismét császárnak, *igazi* császárnak érezte magát, aki a bécsi Burgban van, és az udvari bálon, mély meghajlással üdvözlik udvaroncok és udvari dámák.

Egyszerre csak meglátja a leányok csoportjában Csáky Melaniet, és szomorú árny borúlt homlokára.

Visszaemlékezett egy pillanatra, hogy Bécsben látta utóljára, akkor, mikor a magyarok küldöttsége, élén Kossuthal és Batthyányval, jött át Pozsonyból.

Serdülő lányka volt akkor Csáky Melanie, és anyja, gratissima persona az udvarnál, személyesen mutatta volt be V. Ferdinándnak, az utolsó pozsonyi országgyűlésen. Császár-király volt még akkor, és megéljenezte a magyar küldöttség, mikor díszmagyarban, alig törve nyelvünket, néhány szót mégis magyarul mondott Batthyány Lajosnak.

Mennyi vér, mennyi gyász követte azt az annyi szép reményt ígérő napot!

Az öreg császár szomorú arccal közeledett Csáky Melaniehoz, s előtte megállva, üdvözölte, aztán a pozsonyi szép napokra emlékezve így szólt:

- Habn's mein Unglück g'hört, Comtesse?

A fiatal lány hirtelen nem tudva elgondolni, mire céloz a császár, mély megdöbbenéssel válaszolt, kérdezve is egyszersmind:

- Um Gottes willen, welches Unglück, Majestät?

V. Ferdinánd csudálkozva nézett rá egy darabig, aztán magyarázólag folytatta:

- I hab' doch abdicieren müssen...

Csáky Melanie így tudta meg, hogy mit értett a császár az ő nagy szerencsétlensége alatt.

A viruló, üde szép magyar grófnővel különben ezen a bálon az uralkodóház egy másik tagja is feltűnően sokat foglalkozott.

Ernö főherceg, aki ekkor Prágában volt helyőrségen, az egész éjen keresztül kitüntette a bájos, szellemes leányt, el nem mozdult köréből és vele táncolta a cotillont.

A daliás katonának annyira megtetszett a szép magyar grófnő, hogy a bál után is többször fölkereste Coloredo grófné termeit, és bárhol találkozott is Csáky Melanieval, mindenütt feltűnően megkülönböztette a többi hölgyektől.

Az öreg császárnak is elmondták a Hradsinban, hogy Ernő főhercegnek komolyan tetszik Colorado grófné védenice, a szép magyar lány.

- Hm, hm, - mondá a jó öreg Ferdinánd - én nem vagyok már *igazi* császár, én nem avatkozhatom a főhercegek szívügyeibe, ha mindjárt a *Rebellen-nation* leányait vennék is el feleségül... Különben a liebe Comtesse Grosspapája kedves embere a mostani császárnak is, igazítsák ők el a dolgot.

Lehet, hogy Ernő főherceg plátói vonzalmának a híre eljutott az *igazi császár* fülébe is, mert egy szép napon Ernő főherceg megkapta a rendeletet más helyőrségbe való áthelyeztetése iránt.

A *felsőbb* parancsnak még a főhercegek is kénytelenek engedni, és hejh, de sok ilyen áthelyezésnek, sok külföldi utazásnak van az udvari kulisszák mögött egész regénye....

Így kénytelen volt Ernő főherceg is megnyugodni a változhatatlanban.

Mielőtt azonban elutazott volna Prágából, elment még búcsúzni Colorado-Mansfeld grófnéhoz, ahol a szép Melanieval is találkozott.

A szellemes leány, akinek hízelgett ugyan a főherceg tüntető figyelme, de mélyebben nem érzett iránta, nyájasan fogadta a búcsúzót, és mikor a daliás katona kérte, hogy tartsa meg jó emlékből *prágai cotillon-táncosát*, mosolyogva bólintott fejével és biztosította, hogy életének mindig legszebb visszaemlékezései közé fogja sorozni a cseh fővárosban eltöltött farsangot. A daliás katona aztán fölvette az asztalról azt a fehér rózsát, amelyet Melanie beszélgetésük alatt kezében tartott volt, és elkérte emlékül - aztán távozott.

Az elutazása előtti éjszakán egyszerre csak andalító zenehangok rezegetek át a kora tavaszi légen, és halkán, lágyan szüremkedtek le a Colorado-palota nehéz selyem függönyei mögé, abba a szobába, ahol a szép magyar lány aludt.

A téren ott állt az ezred zenekarának, amelynél Ernő főherceg szolgált, néhány tagja, és a főherceg maga, fehér katonaköpenyébe burkolva, dallal kísérte a halk zenét.

És bánatosan hangzott az epedő szerelmi dal refrainje a langyos tavaszi éjszakába, míg az égen bárányszerű felhők úsztak és lassan hömpölygött alá a Moldva fehérfodros hulláma:

- - Die Lieb' blüht nur einmal -
Und nachher ist's gar...

A főherceg másnap már nem volt Prágában, és nem találkozott többé soha a szép magyar grófnővel, aki ma fehérhajú, tiszteletreméltó matróna és a hadsereg egy igen előkelő tisztjének a neje. A múltakon merengve, néha leül még zongorája mellé, és ilyenkor önkéntelenül is fölzendül fehér ujjai alatt a réges-régen divatból kiment dal, amelyet ott játszottak neki tavaszi éjszakán, - akkor, mikor a szívben is tavasz volt még, láng a szemekben, és forró, lüktető vér a szívekben...

És a daliás katona, aki játszatta a dalt, megöregedett szintén; *agglegény* maradt azonban és míg ott sétál Arco illatos olajfái alatt, eszébe jut, hogy hamuvá lesz a láng és szertefoszlik minden álm.

És eszébe jut az a holdfényes éjszaka ott Prágában, mikor mint fiatal, szerelmes tiszt játszatta a dalt a lányka ablaka alatt, és halkán, búbánatosan, mint akkor, fölcsendül lelkében a régi szerelem, a régi dal refrainje:

- - Die Lieb' blüht nur einmal -
Und nachher ist's gar...

FEJEDELMEK UTAZÁSA HAJDAN.

Hajdanában sokkal kevesebbet utaztak a fejedelmek, mint napjainkban. Nem volt ez csoda, mert a régi, vasuttalan világban sokkal több ceremóniával járt az utazás.

A középkorban lóháton utaztak úgy az uralkodók, mint a nemes urak, sőt a királyi hölgyek is. Így, mikor Nagy Lajos leányát, a későbbi lengyelországi Hedviget, Jagelló lithván herceg feleségét Krakkóba vitték, Visegrádtól egészen a lengyel koronázó városig lóháton ment a társaság. Hófehér lovon ült maga a bájos királyleány és jobbról egy lengyel nemes úr, balról egy magyar lovag ütetett.

Lóháton hozták haza Prágából a magyar rendek Hollós Mátyást, és nemkülönben lóháton a nagy királynak feleségét, Podiebrad Katalint.

Lóháton utaztak még az egyházi férfiak is, akik rendszeren hófehér méneken ülve mentek az országgyűlésre és a kíséretüket képező egyházi férfiak is mind lóháton mentek. Így jött föl Mátyás udvarába a híres Vitéz, a tudós Janus Pannonius is, és meg van írva, milyen fénynyel utazott Tomori, a hírneves kalocsai érsek. Később kezdettek el csak kocsin utazni az uralkodók, s még a tizennyolcadik században II. Katalin orosz cárnő is gyakran utazott lóháton.

Mária-Terézia már rendszeren kocsin utazott, s több hintója, így a koronázási díszhintó is látható a bécsi császári remise-ben. Itt van az a nevezetes szánka is, melyen egyszer, augusztus hónapban, Holicstól Pozsonyig szánkázott a királynő, mikor gróf Czobor József, korának egyik legnagyobb gavallérja, vastag porcukor-réteggel hintette be az országutat.

Kocsin vitték Párisba Mária Antoinette főhercegnőt, az utolsó Bourbon-királynét. Egy régi krónika följegyezi, hogy midőn a dauphin és neje a színházi díszelőadásra hajtottak, egyik ló megbokrosodva neki vitte a hintót egy lámpavasnak, hogy ablakai csörömpölve törtek össze és ezt a körülményt már akkor rossz ómennek mondták a babonások.

II. József császár nagyon egyszerűen utazott. Mikor Magyarországon járt, rendszeren előfogatot használt és többnyire mellőzött minden hivatalos fogadtatást.

Rendkívül fényes, valódi selyem-bársonnyal kárpitozott és vert arannyal díszített az az óriási utazó-hintó, amelyben a boldog emlékezetű József nádor első neje, Alexandra Pavlowna, Pál orosz cár leánya érkezett Szent-Pétervárról Budára. Gatsinából, ahol a menyegzőt tartották, 1799 december 2-án indult el az ifjú pár, és 1800 január 5-én érkezett Bécsbe. Mint egy régi írás mondja: „Decembernek utolsó napjaiban nagy főrgetegek lévén, az utakat igen befutta sok helyen a szél, és ez gátoltatta a Fő Utazók érkezését, akik elébe Stammersdorf póstáig a tsászár és tsászárné is kimenének...” Ugyancsak ebből az írásból látjuk, hogy Pétervártól Bécsig, a 303 mértföldnyi utat harmincnégy nap alatt tette meg akkor a nádori pár.

A most élő fejedelmek közül leginkább szeret utazni és legtöbbet utazik II. Vilmos német császár, akinek vonata mesés fénynyel van kiállítva.

Az ő vonatánál talán csak a néhai Viktória angol királynőé volt fényesebb. Ez a vonat tizenhárom vagonból állt, amely eléggé jellemzi, mennyire nem hódolt a babonának Nagy-Britannia királynője.

A vonaton két kocsit a királynő és Beatrix hercegnő foglalt el s ezt a két kocsit csak keskeny átjáró választotta el egymástól. A kocsik elsejében elegáns boudoir volt berendezve és a falakat vastag aranyzsínórral díszített fehér selyemszövet borította. A kocsi butorzata olyan volt, mint bármelyik elegáns szaloné és kényelmes pamlagok, zsöllyék és puffok álltak benne.

A boudoirból nagy gonddal fölszerelt könyvtár nyílt, a szekrényekben a világirodalom jelesebb munkáival fölszerelve. Utazás közben itt tartózkodott legszivesebben a királyné, itt szerkesztette a táviratokat és teljesítette a halaszthatatlan aláírásokat. A második vagon egy hálósobából állt két rendkívül széles ágygyal, egyik a királynő, másik Beatrix hercegné számára.

A királyné nem szerette, ha a vonat sebesen haladt s így gyorsasága nem haladta meg soha a 30-40 kilométert óránként. Annál inkább vigyáztak a lassú menetire, mert az agg királynő félt minden zökkenéstől. Míg a királynő étkezett és öltözködött, addig mindig állt a vonat.

Rendkívüli fényűzéssel volt kiállítva III. Sándor orosz cárnak az a vonata is, amelyet a borkii katasztrófánál használt. A holt cárt is ez a vonat szállította annak idején Livádiából Pétervárra. Pompás az orosz cári yacht-nak, a *Sarkcsillag*-nak kiállítása is.

Talán minden magas uraságok közt leginkább szeretett utazni dicsőült Erzsébet királynénk, s kivált a vízi útakat szerette, s yacht-ja, a *Miramara*, ha nem is feltűnő pompával, de nagy kényelemmel volt berendezve.

Keveset és nagyon egyszerűen utazott Umberto, a gyilkosságnak áldozatul esett olasz király. Akárhányszor megtörtént vele, hogy közönséges gyors- vagy személyvonatra ült, és éppen csak abban különbözött a többi utazótól, hogy abba az első osztályu vagonba, amelyben ő ült, a vonatvezetők nem engedtek más utast fölszállni.

Középkori fénynyel, egészen középkori módon utazott a szintén tragikus véget ért II. Lajos magyar király. Köztudomásu, hogy a ritka szép és szellemes királynak eszménye XIV. Lajos volt, és mindenben, így a fényezésben is szerette utánozni a *roi soleilt*.

Mesés kincseket értek hintói, szánjai, a drágakövektől, aranytól, ezüstdől csillogó szerszámok és párdubórtakarók. II. Lajos többnyire kocsin utazott és leginkább éjjel. A kocsi előtt fáklyát tartó csatlós lovagolt, talpig selyemben, parókás fejjel, egészen a XIV. Lajos-korabeli szolgák divatja szerint öltözve. A fehér lovak, fehér tollbokrétákkal, az ezüstös fényben csillámló hintó úgy tűnt föl a sötét erdőkön átrobogtában, mint valami tündéri látomás.

Volt II. Lajosnak egy hattyút ábrázoló, vert ezüstdől való szánkája. Ezt akkor csináltatta az excentrikus uralkodó, midőn Wagner *Lohengrinje* annyira feltűzelte fantáziáját, hogy magát egészen hattyulovagnak képzelte. Hófehér talárt, ezüst mellvértet és lengő tollas sisakot készíttetett, így ült föl a rubinnal és smaragddal díszített szánkára.

Napokig szánkázott egyik kastélyból a másikba és ha megérkezett, a már előre odarendelt zenészek a Lohengrin-beli nászindulóval fogadták. II. Lajos volt az utolsó lovagkorbeli király, az utolsó troubadur, ő utána nem utánozta már egy fejedelem sem a középkort, és szépen utaznak vasúton, gőzhajón és fognak, talán a XX. században, léghajón vagy repülő-gépen.

A mi királyunk fiatal éveiben még gyakran utazott kocsin, kivált az ötvenes években, mikor Magyarországon első körutazásait csinálta. Nagyon szerette, ha szélsébséggel mentek a lovak s ezért rendszeren kiválogatták a kocsisokat, akik a fiatal császárt vitték.

Emlékezetes volt egy ilyen abaujmegyei útja. A megye egyik legtekintélyesebb családjának, a harmincas évek egyik leghíresebb alispánjának, C. Istvánnak ugyancsak István nevű fia mint politikai fogoly senyvedt valami börtönben.

Megkísérlették már mindenféle módon kegyelmet kieszközölni az ifju számára, de nem ment sehogysem.

A császár körútja alkalmából az az eszméje támadt az abauji uraknak, hogy a daliás, kitűnő úrkocsis C- Lacit, István öcscsét öltöztetik majd föl kocsis-gúnyába, és próbáljon az szerencsét.

Így is történt. C- Laci úgy hajtott a pompás úton, hogy a négy tálto csaknem röpülve vitte a hintót. A *császár* igen meg volt elégedve, útközben beszédbe elegyedett a jóképű legénnyel, aki sóhajtozva mondta el bátyjának szomorú esetét.

Az uralkodó egy kissé gondolkozott, azután megígérte a daliás kocsisnak, hogy megadja a fogoly szabadságát. Egyszersmind nevét is kérdezte:

C- illedelmesen megbillentette árvalányhajás kalapját, aztán nemes úrhoz illően, diákuul felelte:

- Stephanus C- de eadem...

A császár egy kissé mehökkent. Hiszen ez nemes ember, politikai fogoly, s így a kocsis se közönséges szolgalegény. De a fejedelmi szót már kimondta, nem másíthatta meg, de nem is akarta. C- István megkapta a szabadságot, sőt az alkotmány helyreállítása után a *császár* egykori nyalka kocsisa, C- László, Abauj-megye alispánjává lett, s mindvégig kedves embere volt az uralkodónak.

MURÁNYVÁR.

Hazánk egyik legszebb főúri kastélya a történelmi nevezetességű *Murányvár*.

Építőjének Bebek Mátyást tartják és néhai való jó Gyöngyösi István, aki a vár asszonyát, Széchy Máriát ismeretes époszában meg is énekelte, így szól a vár keletkezéséről:

Ezt régente hol egy, hol pedig más bírta.

Bástyáit, falait ez, s az is *rakolta*...

A XVI. század elején már a Tornallyay családé volt a vár, s Tornallyay Jakab, korán elhalván, négy éves János nevű fiát Bacsó Tamás vejére bízva, átadta neki a vár kulcsait is.

Bacsó Tamás azonban rossz sáfár volt, idegenbe küldte Tornallyay Jakab fiát és cseh zsoldosokból hadat állítva, rabolta a vidéket. Ezt még valahogy elnézték volna neki abban az időben, mivelhogy sokan üzték az országút mentében ugyanazt a mesterséget, de Bacsó hamis pénzt is veretett és elárasztotta vele az egész Felvidéket. Nevezetesen pedig megcselekedte azt, hogy ellopatta sorjában a szomszéd falvakból a harangokat és beolvasztatván azokat, ezüst helyett belőlük veretett tallérokat. E miatt fölzúdult ellene a papság és 1584-ben végre az országgyűlés is Bacsó garázdálkodását megsokalva, Salm Miklós pozsonyi grófot küldte ki ellene, aki meg is kezdte az ostromot. De ez, Bacsó uramnak ellentállása miatt, majdnem félévig tartott, bevégeztével pedig a győztes Salm Bacsót, tizenegy főemberével együtt lefejeztette.

1620-ban a beszercei országgyűlésen Bethlen Gábor Murányvárat Széchy Györgynek adományozta, amely adományt II. Ferdinánd is megerősítette akkor, mikor Széchy a király hűségére visszaállt. Széchy György, valamint négy fia is utód nélkül halt meg, a vár tehát híres szépségű Mária leányának örökébe jutott. Az ő alakját történetírók és poéták sokszor megrajzolták, háromszor való férjhezmenésének történetét mindenki ismeri, hacsak Dóczy Lajos történelmi színművének révén is, róla tehát csupán annyit jegyezzünk föl, hogy harmadik férje Wesselényi Ferenc halála után, ismét ő kormányozta a várat.

Noha nem volt része a Frangepán-féle összeesküvésben, Spork tábornok elfogatta és Bécsbe hurcoltatta. Innen Csáky László szabadította ki. Széchy Mária, a *murányi Vénusz*, korának legszebb asszonya, istenhozzádot mondott a sasfészeknek, amelynek bástyafokai az ő életének legragyogóbb perceiről mesélnek. Ott hagyta pompás termeit, a várvidék regényes erdejét, a murányi vitézeket. Egész életének tartalma, ékessége, büszke heroizmusa mint egy regényes fátyol ráborult erre a legendás vidékre és mesével lengi körül még ma is, melyet fölkapnak a poéták és gyöngyöző sorokba öltöztették. A vár asszonya 1678-ban, regényes fekvésű várától messze, vas megyei rokonainál fejezte be változatos életét.

A kuruc-időkben Thököly kétszer is elfoglalta a várat, 1702-ben pedig porrá égett. 1705-ben újra fölépítették azonban, ekkor rövid ideig II. Rákóczi Ferenc bírta és a magyar korona is falai között volt elhelyezve.

1720-ban az ország egyik leggazdagabb főúrára, *Koháry* István grófra szállt át a vár, míg 1831-ben, leányágon, Kóburg herceg birtokába került.

Koháry István fia, Ignác-József, 1777 október 10-én halt meg, és egyetlen fiörökösét, Koháry Ferenc-Józsefet hercegi rangra emelte az uralkodói kegy, még pedig 1815 október 15-én.

Koháry Ferenc-József neje Waldstein-Wartenberg Mária-Anna volt, ki férje legnagyobb szomorúságára fiörökössel nem ajándékozta meg a hercegi dinasztiát.

A herceg ekkor egyetlen leányát, Antóniát, férjezett Kóburg Ferdinándnét óhajtotta fiúsítani, de ebben meggátolta hirtelen halála, amely otthonától távol, 1826 június 26-án Zichy gróf államminiszter egyik mosonymegyei birtokán érte. Murányvárát ezután 1831-ig, özvegyi jognál fogva, az elhalálozott utolsó Koháry neje bírta. Az özvegy halála után aztán Ferenc császár, királyi adománylevéllel, a javakat Kóburg Ferdinándra származtatta.

Törvényeink értelmében a királyi adomány múlhatatlanul beiktatási ceremóniákkal jár, még pedig a beiktatást, statuciót, egy év alatt rendeli el a törvény.

1831 nyarán dúlt éppen hazánkban a kolera, s ezért is a statuciót a téli hónapokra, még pedig december 5-ére tűzték ki. A vár régi krónikaiban lapozva, rendkívül érdekes leírását látjuk ennek az ünnepies aktusnak:

A beiktatáshoz mint királyi embert, *homo regius*, Abaffy Károly királyi tanácsost, Gömör- és Kis-Hont vármegyék alispánját rendelték ki hivatalból, káptalani tagnak pedig a jászói premontrei rend kanonokjai közül Spuller volt a *homo capitularis*. A herceget Pulszky Károly uradalmi főkormányzó képviselte.

December első napjaiban komor fellegek borították az eget, nagy hóviharak dúltak, úgy hogy már-már ismét elhalasztották volna a beiktatást, de harmadikán estefelé egyszerre kitisztult az idő, és ragyogó téli nap köszöntött be negyedikének reggelén. Az érkező vendégeket pompás látvány üdvözölte. Gömörmegye legmagasabb hegyein, úgy mint a Királyhegyen, Kakason és a murányi magaslaton 60-60 öl fából raktak máglyát, melynek fénye kivilágított Szepes-, Liptó-, Zólyom- és Hontmegyékbe is.

December 5-kén reggel a murányi vár fokáról százegy taracklövés és trombiták harsogása jelezte a beiktatási ünnepség kezdetét. A hercegi uradalom főkormányzói lakása előtt sorfalat álltak a hercegi huszárok, hajdúk és erdővédek, mind ünnepi díszbe öltözve.

Majd megindult párosan a sorfal és a templom harangjainak zúgása mellett vonult a murányi katolikus templomba, utána a százakra menő vendégsereg. A szentegyházban Makay Tádé, rimaszombati plébános tartotta az isteni szolgálatot, a szentlélek segédelmét kérve a gyülekezetre.

Az isteni tisztelet után a főkormányzói lakás előtt állt karéjba a vendégek nagy serege - mire megjelent az ünnepség három főszemélyisége, a királyi ember, a *homo capitularis* és a herceg személyének képviselője: Pulszky Károly.

Erre az uradalmi ügyvéd, Horkovics József, a mellette álló uradalmi főmérnöknek, Kiszelynek, átadta a már fent említett özvegy herceg Koháryné, született Waldstein grófnő, valamint Koháry Antónia hercegnő, férjezett Kóburg Ferdinándné által kiadott engedményes okíratot, melyet nyomban fönhangon elő is olvastak. Örömlövések dördültek el a vár fokán, erre a menet megindult a statució helyére.

Elöl ment lóháton Valovits, murányi uradalmi tisztartó, utána négy hercegi huszár pompás szürke ménen, negyven hajdu és harminchat erdővéd, mind szolgálati egyenruhában.

Bezárta a menetet Horkovics, az uradalmi ügyvéd, aki vörös bársony vánkoston, a királyi függő pecséttel ellátott adománylevelet vitte.

A várnál fölállított díszkapuhoz érkezve, ott a királyi ember, mint Ferenc császár képviselője, magyar nyelven elmondotta az ünnepség célját, valamint az adománylevelet is fölolvasta.

Itt nyolcfogatu szánkóra ült aztán a királyi ember és Máriássy Zsigmond főszolgabíró, mint *törvényes bizottság*, valamint a meghívott vendégek is mind fölcifrázott szánkókon követték és a romoknál leszállva, azon a résen hatoltak a várba, amelyen át, hiteles adatok szerint, egykor Wesselényi Miklós foglalta el Murányvárat.

Lent ezalatt kezdetét vette a nép számára rendezett multság. Ökröket sütöttek, óriás hordók álltak csapon és szólt a muzsika mindenfelé.

Délután négy órakor négyszáznövevanhárom terítékű óriás asztal mellett fogott áldomáshoz a főrendű vendégsereg, mely alkalommal Pulszky Károly köszöntötte föl Ferenc császárt, a nádort és Ferdinánd trónörökösét. A pohárköszöntő után tarackok dörögtek és két zenekar húzta rá a *tust*.

Este újabb multságok vártak a vendégekre. Egy vándor magyar színjátszó-társaság *Széchy Mária* című darabot adott elő, alkalmi élőképekkel, majd fényes tűzijáték gyönyörködtette a jelenvoltakat. A kivilágításnál különösen föltűnt egy elmés allegória, amelyet Janik Ferenc erdőmester készített, s a mely leleményesen mutatta be, hogy változik át a Koháry hercegek címere Kóburg címerre.

A beiktató bizottság még két napot töltött Murányban s december 7-kének reggelén távoztak el.

Az emlékezetes beiktatás után a vár főkapuja fölé fehér márványtáblát helyeztek, amelyen arany betűkkel következő fölírás olvasható:

In bon Its Fer DInan D O D V C I S
Saxo-Kob Vrg gothon I capVt.

A vár és a hozzá tartozó uradalmak Szitnya, Csábrág, Belusfölde máig is a Kóburg hercegi család birtokában vannak. Jelenlegi tulajdonos Kóburg Fülöp herceg.

Még jobban összeforrt hazánkkal a Kóburg hercegi család azáltal, hogy egyik tagja, Klotild hercegnő, ami legnépszerűbb, legmagyarabb királyi hercegünknek néhai József hercegnek a felesége, és fenséges férje oldalán, aki előszeretettel említi, hogy gyermekeiben *Koháry-vér* is buzog, teljesen magyar asszonynya lett, mint magyar földön született és nevelkedett gyermekei is.

EGY CSÁSZÁRNÉ LEVELEIBŐL.

A metsző, jeges téli szél rázza az ablakokat. Egy csapat varjú száll föl a tarlott mesgyén és csúf, rikácsoló hangon kiabálja: *kár-kár*... Nem tudom mit sajnálnak a varjak? Hogy elmúlt a nyár, vagy hogy elmúlik minden... Eget ostromló dicsőségek épen úgy, mint szegény, egyszerű emberek apró élettragédiái, amelyeket nem jegyez föl senki. Eszmetársulásnál fogva jutott ez eszembe, olvasván a compiègne-i kastélyról, amelyet most átalakítottak múzeummá. A könyvszekrényekbe elhelyezik Napoleon kedvenc könyveit, ott lesz Canova híres Napoleon-mellszobra, - mindent úgy állítanak helyre, ahogy állt száz esztendőnek előtte: „*Mária-Luiza és Napoleon kedves tartózkodási helyén*” így szólt az ujság-hír.

Hát volt ezeknek *együtt* kedves tartózkodási helyük? Hiszen szinte átment már a köztudatba, hogy Mária-Luiza hitványúl viselkedett a *félistennel* szemben; ez pedig már az első hónapokban elhanyagolta a császárléányt. Némely biographus még azt is állítja, sohasem szerettek egymást.

Pedig talán nem volt egészen így. Legalább mást mond egy „*Tagebuch vom König von Rom*” című igen érdekes munka. Tagadhatatlanul egy kissé, olyan *Wahrheit und Dichtung*-féle, de Mária Luizának *hiteles leveleiből* íródott meg, amelyeket a császári ház okmánytárában találtak.

Pármában, a zöld redőnyös, sárga rezidenciából irogatta őket a forró vérű, szeszélyes fejedelmi asszony, akkor, amikor Reichstadt hercege keserű vádakkal illette, mért hagyta Caesart egyedül szenvedni - meghalni.

Egy éve lesz innen-onnan, amikor ezt a könyvet olvastam. Legsajátabb nagy keserűségeim, szenvedéseim el is mosták az olvasottak emlékét kissé, a munka is elkallódott valahol. Hiszen a lélek hajótörésében ki gondolna holmi írások mentésére. Így csak nagy vonásokban emlékezem még egyre-másra. Többek közt annak a minden levélben való megismétlésére, mennyire szerette a császárné Napoleont.

De térjünk a *Wagram* utáni időkre.

1809 szeptember 15-én küldte el *ultimátumát* Napoleon. A temérdek csapástól sújtott Ferenc császár, a porig alázott Ausztria, mindenre hajlandónak mutatkozott már akkor. Metternich épen ez időtájt vette át a külügyek vezetését. A mindenható miniszter is ajánlotta a békét, a melyet Lichtenstein Károly herceg meg is kötött Schönbrunnban. Napoleon, aki már 1807 óta folyton válni akart Jozefintől, s egy ízben lépéseket tett I. Sándor cár legifjabb nővére kezének megnyerhetésére, a schönbrunni béke után sietett az elválást dülőre vinni. Köztudomás szerint, a részvét ekkor Jozefin mellé állott. Franciaországban babonából sem akarták az elválást, mert Napoleon „jó géniuszá”-nak tartották a császárnét. Nálunk is sokat beszéltek a dologról, s Kazinczy Berzsenyinek így írt: „....valóban megríkatott az elválás actusa.”

A keresgélés menyasszony után csakhamar megindult. Cambacères még mindig egy orosz házasságot proponált. Szóba került Napoleon leghűbb szövetségesének, a szász királynak a leánya is. *Caesar* azonban csupán Mária-Luizát óhajtotta, akinek arcképeit látta Bécsben, Schönbrunnban. Akarta, azzal a makacs vasakarattal, amit Napoleon egyedül ösmert el törvénynek. Célját azzal az ideges türelmetlenséggel, rohamos gyorsasággal akarta elérni, amely egyik fő vonása volt jellemének. 1810 február 6-án kezdett el alkudozni Schwarzenberg párizsi osztrák követtel, s február 16-án már a kész szerződéshez megadta a szentesítést Ferenc császár.

Rambouillet-ban, február 23-án küldte Napoleon első levelét Mária Luizának, akit ezalatt Bécsben „áldozat”-nak, egy új „*Iphigeniá*”-nak ünnepeltek az érzékeny szívű bécsiek. Csakhamar megváltozott azonban ez a hangulat. A császárváros illuminált, estélyeket, bálkat adtak, Artaria kirakatában pedig dicsérő versek kíséretében állították ki a hős és Mária Luiza acélra, köre metszett, virágkoszorús arcképét. A frigyben két hatalmas birodalom *örök békéjét* látják a politikusok s Kazinczy örömmel írja: „szerentsés esemény ez valóban, melly a’ legditsőbb férfiút köti össze Luizánkkal, két nagy monarchia örök alliance-a...”

Fentebb említett levele érdekes Napoleonnak. Megírja: „azok a fényes tulajdonságok, amelyek személyét ékesítik, keltették föl vágyunkat, hogy örökké tiszteljük és szolgáljuk.” Megkérdi azt is, remélheti-e, „hogyan nem csupán szülői iránt való engedelmesség, de némi hajlandóság is vezérli karjaiba.” Végre így fejezi be: „folytonosan azon leszünk, mindenben megnyerni tetszését, s boldogok leszünk, ha valaha elérjük hajlandóságát.”

A császár megbízottjaként Berthier indult el Bécsbe, ő vitte el Napoleon miniatűr-arcképét is Mária-Luizának. Erről a miniatűr-képről sok említés van a „*római király naplójá*”-ban. Megírja a császárné, mennyire megtetszett neki a kép, különösen a bűbájos szemek, s hogy már akkor „valódi nagy szerelem” lobogott szívében. A végeredmény fájdalmasan bizonyítja azonban: szalmaláng, érzéki mámor lehetett csupán az, ami Mária-Luizát a hőséhez kötötte. Ha valóban szerette volna, haszontalan csekélységek, esetleges politikai érdekek, szülői befolyás, mind nem lettek volna elegendők arra az eljárásra, amiért az utókor megvetéssel sújtotta a császárok leányát.

Károly főherceg, akivel Napoleon alig félesztendő előtt még ádáz harcban állott, helyettesítette a bécsi per procura esküvőnél. Mária-Luiza útja valóságos diadalmenetté alakult. Braunauban Napoleon szövetségesei fogadták - minden kocsai-állomáson hódoló küldöttségek üdvözölték. Compiègne-ban lázas, mohó vágygyal Napoleon maga várta a főhercegnőt.

A császár ez időtájt állt hatalma tetőpontján. Érdekesebb báró Jósika Sámuel kancellárnak Metternichkel folytatott, abból a korszakból való beszélgetései: „Neronak mondja önmagát oktan locsogással néha, pedig alig van uralkodó, aki oly szigorúan betartana minden törvényt, mint ő” - „Ideál, hős, félisten, genialis, és mégis rossz tulajdonságokat erőszakol magára, hogy ellenfelei annál több pletykával, gonoszossággal törjenek rá.” Egy francia államférfiú, a compiégnei nap estéjén mondta Napoleonról: „*Eddig* nem hitt a szerelemben, nem is adott rá sokat, noha életén vörös fonálként húzódik át a nő, és forró, zabolátlan vére egyre áhította az asszonyt. Jozefin annak idején kacérsággal hálózta körül; a szó teljes értelmében nyakába vetette magát. De Mária-Luizát szereti. Az egyetlen asszony eddig, akit *tisztel* is.”

Talleyrand csak ideges nyugtalansága miatt félti új boldogságát: „Türelmetlensége a legnagyobb baj - mondja a világhírű diplomata, - szerencséje, sikerei, boldogsága, minden egyre kockán forog, mert mindig egy *negyedórával* előbb teszi meg azt, amire már nagynehezen rábirtam, hogy egy *negyed órával* később tegye meg. A *lehetetlen*-t nem akarta elősmerni.”

- „Ostobaság, nem is francia szó” - mondotta idegesen.

Akarata szinte egy ellenállhatatlan természeti tűnemény erejével hatott. Milyen semmivé lett, hogy elmállott ez a vasenergia Szent-Ilona emberfeletti gyötrelmeiben. A csodával határos emlékezőtehetsége is elhagyta lassan, s gyakran mondta Gourgaud tábornoknak:

„Mért hogy a saját *egyéni* múltamat is nem tudom már úgy elfelejteni, mint a világhistóriai dátumokat...”

A vézna, jelentéktelen „*kis káplár*” a Mária Luizával kötött frigy után volt külsőleg is legszebb. „Udvarába bevonult a régi nemesség, és maga is grand seigneur-i modort vett föl,” -

írja Madame Rémusat. A Jaques Louis Dávid által festett képéről így emlékezik egy kortárs: „Valóban ilyen most a császár. Nyílt, derült ábrázata, homlokának klasszikus szépsége, szemének elragadó bűbája, meglepi még ellenségeit is.”

Mária Luiza is így nyilatkozik a compiègne-i találkozást leíró levelekben. A szó teljes értelmében elragadta az imperátor. Ecseteli még öltözkését is, s megemlíti „feltűnően szép, kis kezét, amely forróan símult az övébe. Rögtön beült mellé a díszhintóba Napoleon és „nem törődve semmivel, nem is várakozva, lázas, izzó szenvedélylyel ölelt, csókolt.”

A rideg, komor császár egészen megváltozott Mária-Luiza mellett. Kedélyes lett, beszédes, vidám. A szép fiatal szőke asszonnyal derű költözött a fényes termekbe. Néha haszontalan, gyermekes apróságokon is elnevetgélt vele hódító Caesar. Haussonville „*La vie de mon père*” című munkájában említi, hogy egy ízben, mikor félig nyitva maradt Napoleon dolgozószobájának ajtaja, a híres marsall ölelkezni látta Mária-Luizával, mire könyekre fakadt: „*A boldog nagyság látása mindig megszokta indítani az emberek szívét*” jegyezte meg ekkor a többi várakozónak.

Mária-Lujza kedvéért még *walcert* táncolni is megtanult a császár. Öltözkére még több gondot fordított - noha már előbb is mindig rengeteg ruhát csináltatott - s ha történelmi nevezetességű fehér nadrágjain csak egyetlen-egy ránc akadt, jaj volt az udvari szabónak.

Mária-Luizának Reichstadt hercegéhez írott levelei tulajdonképpen csupa mentegetődzés. A szerezsennek ama bizonyos mosakodása. Későbbi éveiben - mikor már a vér forrósága lehiggadt, a fékezhetlen szenvedélyek megcsillapodtak - Mária-Luiza talán már maga is érezte, mennyire hibázott. Fájt neki, hogy Napoleon környezetének, jó barátainak könyörgő kéréseire se hajtott - hogy nem tért vissza a császárhoz.

Szíve legmélyén valószínűleg fölébredtek szerelmének emlékei is - és belátta, hogy *Napoleon* csókjainak helyét egy asszonynak sem lett volna szabad bárkinek a csókjaival, legkevésbé egy jelentéktelen osztrák generális csókjaival beszennyezni.

Leveleiben káprázatos, érzéki varázsszal ecseteli a szegény kis „római király”-nak *Caesar* szerelmét. Százszor is elmondja, hogy *imádta* a császár, hogy „fuldoklott a kéjtől” karjaiban, hogy *mese*, hogy még azután is Jozefint szerette.

És - *hic est canis sepultus* - ezeknél a passzusoknál ki is tör gyűlölete a *parvenü császárné* iránt. Napoleon nővérei, Pauline, Murat neje kivált, egyedül akarta befolyásolni a császárt. Ezért az intrigua ezer apró szálával idegenítette el tőle Mária-Lujzát. Múló, haszontalan kalandjait besúgta sógornőjének s leginkább azzal sértette, hogy „*Leon* még mindig jobban húz Jozefinhez.” Pedig ez igazán *mese* volt már akkor. Berthier, Hausonville, de Gourgaud különösen, aki legközelebb állt fejedelmi urához, minden jegyzeteiben megerősíti, hogy Napoleon „fanatikus rajongással csüggött Mária-Lujzán” - de Jozefin egyre leveleket írkált neki, pénzért zaklatta, hol fürdőzésre, hol erre, hol arra kellett neki, s a császár, aki nem akarta, hogy ezekről Mária-Lujza értesüljön, mindenáron teljesítette Jozefin követeléseit, nehogy asszonyi bosszútól indítva, még a császárnénak is kellemetlenkedjék. Védni, óvni akarta minden áron boldogságát a császár és épen ezzel a bizalmatlansággal is segített szétrombolni.

Mária-Luiza csak azt hallotta, hogy Jozefint jobban szerette, más eféle besúgásokat s a császárok leánya egyre visszahúzódóbb, hidegebb lett azzal az emberrel szemben, akiről környezete azt mondta, csak *érdekből* kellett neki Mária-Lujza. Napoleon viszont, aki eddig csak *avance*-okhoz szokott, akinek asszony soha ellent nem állt, s mert szívében érezte is, mennyire szereti a császárnét - keserűen érezte ezt a változást, de ő sem közeledett a császárnéhoz.

Bertrand egyik levelében olvassuk: - - „a császár utóbbi időben megint nagyon ideges, komor. Mintha ború szállna boldogságának egére. Pedig Európa békéje függ ettől a boldogságtól. Amíg Napoleont Mária-Luiza ölelése elringatta - nem gondolt háborúra...”

A császár valóban egyre idegesebb lett. Az este csöndjében, mikor kedves történeti munkáit már félretette, kezébe vette a hatágú ezüst gyertyatartót és belépett a császárné hálósobájába, Mária-Luiza vagy aludt már, vagy egy hosszú viaszgyertya fénye mellett olvasott. Nyájasan köszöntötte Napoleont, de: „szemében már nem lobbant föl a vágy lángolása, ajkát csókra nem kínálta,” áll egyik „szent-ilonai jegyzet”-ben. És Napoleon, aki minden asszonynyal úgy bánt, mint valami haszontalan játékszerrel, keserű, éles fájdalmat érzett szívében és „*nem mert a hófehér vánkosán csöndesen pihenő Mária-Lujzához közeledni*”. Reggelig ébren virrasztott, gyötrő vágyakozásban, de még csak a kezét sem nyújtotta ki, hogy megszorítsa azt a szép, keskeny kezét, amely pedig még *akkor* bizonyosan visszaadta volna szorításait; „én pedig nem tudtam neki avance-okat adni, mert engemet nem neveltek francia courtesanne-nak. Én *ő tőle* vártam, hogy közeledjék ismét, oly hévvel, lángolással, mint egykor a compiegnei felejthetetlen napokban” - írja a császárné.

Bertrand-nak igaza volt. A császári pár langyossá vált viszonya újabb szertelenségekre ragadta Napoleont. Jött a szerencsétlen orosz hadjárat, mely végkép eldöntötte Caesar sorsát. Katasztrófa katasztrófát követett - 1813 április 30-án már bevonultak Párisba a szövetségesek és Napoleont kényszerítették lemondani minden hatalomról.

Mária-Luiza Bloisban vette hírül férje sorsát, „- - rendkívül lesújtotta, nem is gondolt arra, hogy tőle elszakadjon. Egész nap sirt, azonnal a császárhoz akart utazni, de az osztrák udvari politika másként határozott - -” olvassuk Haussonville mémoir-jaiban. Mária-Lujza leveleiben maga is *élete legnagyobb fájdalmának* mondja ezt a napot: „- - dacára, hogy majdnem csak *együtt* mellett éltünk már a moszkvai katasztrófa előtt, még mindig nagyon szerettem a császárt. Bloisból hozzá akartam menni, atyám ellenszegült, környezetem lebeszélte... *gyöngye voltam...*”

Igen. Ez volt legfőbb vonása a szegény, szép osztrák főhercegnő jellemének. Gyöngesége. Rendkívül befolyásolható volta. Az, hogy mindig inkább a könnyebb, rosszabb befolyásnak engedett és el hagyta némíttatni szívének igazi sugallatát. És ez volt Napoleon hatalmi katasztrófája után, lelki Golgotájának okozója.

Nem lett volna szabad Mária-Luizának elhagyni a hőroszt 1813 tavaszán - vagy ha elhagyta is, visszamenni hozzá. Alkalmat adott volna hiszen, még fényeset is, erre a *100 nap*. Mikor Napoleon megszökött Elbából s ujjongva üdvözölte Európa. Mikor Bécsben épen egy udvari bál alkalmával hírül hozták, hogy Caesar francia földön kötött ki. Mennyire elfelejtetett volna Mária-Luiza minden balvéleményt, ha csatlakozik a császárhoz. Pedig Napoleon vágyakozva, epedve várta. Sóvárgott utána. Környezetével csak a *császárnéről* beszélt s rendeletet adott, készítsék el a compiegnei régi lakosztályt. Ott akart újra boldog lenni, ahol a mézeshetek mámora ringatta.

De hiába várt.

Jött *Waterloo*... Torbay kikötőjében a *Bellerophon*-ra száll a testben-lélekben megtört világ-hódító. Kiséretében egy kis csoport, Bertrand, Montholon, Gourgaud, akik haláláig híven kitartottak mellette.

Még Szent-Ilonán is egyre várta Napoleon Mária-Luizát. Az Afrika és Amerika közt fekvő, atlanti oceanbeli rideg, egészségtelen szigetén, ahol bánat, gyötrődés, olthatatlan vágy, mind-egyre jobban aláásták Caesarnak egykor vaseszségét.

Gourgaud naplójegyzeteiből olvassuk: „- - augusztus 15-én egy rózsacsokrot adtunk át a császárnak. Azt mondtuk, hogy a *császárné küldte*. Azt hiszem, nem hitte el egészen, de bágyadt szemében valami megnevezhetetlen fény villant meg. Az a fény, amely csak akkor lobban föl szemében, amikor Mária Luizát említi...” Gourgaud itt megjegyzi, ha tudná *hamisítani* a császárné írását, minden lelkiismeretfurdalás nélkül megtenné, hogy örömet okozzon *imádott* császárijának. Napoleonért a szó teljes értelmében rajongott környezete. Lényének varázsa még a száműzetés kínos napjaiban is hatott.

Mikor hónap hónapra múlt - s egyre kétségbeesettebb lett Caesar, mint Gourgaud írja, mérget vett be. Elhibázta azonban az adagot, de még idejekorán észrevette Montholon - és megmentették. Ez az adat csak később jött köztudomásra, mert a szent-ilonai környezet Napoleon haláláig eltitkolta.

Mária-Luiza mentségei, mikor már Longwoodban van Napoleon, - egyre gyengülnek. Mintha maga is érezné, hogy cselekedetét az utókor semmi szín alatt sem fogja menteni. Bármily igazságos legyen is a história, bármennyire elismerje is, hogy *egyénileg* Mária Luizának is volt joga életét tetszése szerint berendezni, hogy az emberi önzés, amikor mindenkinek saját személye lesz az első, nála is megnyilatkozott, de követ fog rádobni mindenha, mert Mária Luizának nem szabad lett volna *én-jét* előtérbe tolni ott, ahol Napoleonról volt szó.

„Il y en tant de femmes, et tant de petites archiduchesses autrichiennes” - írja Bertrand egyik szent-ilonai levelében, - „bizony meg se kottyan egygyel több vagy kevesebb, de *Napoleont* nem volna szabad így elpusztulni hagyni. A császár naponta jobban sorvad, egészen összetört már. Régi energiájának, csodával határos akaratának nyoma sincs. Mióta nem szabad neki lovagolnia, órákig elül valami sziklán, - nézi a tajtékozó habokat, mintha hajót lesne, mintha a császárnét várná. Aztán, aki véres karddal rajzolta meg Európa új térképét, fűzfagalyacskával M. L. betűket rajzol a porba. Oh, az az osztrák asszony, - ha lehetne, meg szeretném fojtani...”

Amennyire az akkori szigorú cenzura megengedte, az európai vélemény is egyre kiméletlenebbül nyilatkozott meg Mária-Luiza ellen - s Párizsban, máshol is, valóságos áradata a pamphleteknek jelent meg, mikor végre 1821 május 5-én jött a halál és Caesart megváltotta emberfölötti szenvedéseitől.

Mária-Luiza leveleiben azzal menti magát „hélas, *későn hittem el*, hogy a császár igazán annyira szeretett. Késő volt már minden. A megbánásra, a helyrehozásra is. Féltem erőszakos természetétől, féltem, hogy nem bírom ki vele a számkivetés ridegségét.

A fiatal, életvidám, erőteljes asszony pedig szembenézhetett volna az *esős napokkal* is, - hiszen úgy sem tartottak sokáig. Néhány rövid év - és szépsége, ifjúsága teljében mehetett volna vissza Bécsbe, - és milyen más emléke volna ma a világhistóriában, minden ember szívében Ferenc császár leányának? Így azonban, ha elfogadjuk is *egyéni* mentegetőzéseit, ha belátjuk, hogy vele szemben Napoleon is tévedett, hibázott, de nem menti föl semmi, hogy egyedül hagyta szenvedni, meghalni Európa héroszát, aki hívta, várta, akinek még utolsó óráját is megkeserítette az egyedülvalóság tudata. Nem menti föl a história Mária-Luizát, mint császárnét, - nem menti föl a közvélemény se, mint asszonyt. *Szívtelen* volt és ezt nem lehet megbocsátani asszonynak.

CSOKONAI MIHÁLY KARÁCSONYA.

Zivataros, hideg decemberi idő járt a XVIII. század utolsó esztendőjében.

Sárközy, somogy megyei viceispán uram, leszállván kocsijáról, ugyancsak tipegett-topogott elgémberedett lábaival és rázogatta a havat décbundájáról.

- Valami levél-féle is van itt! - mondotta a patvarista, nagy tisztelettel állva glédába, mikor a principális úr belépett a kancelláriába.

Levél, szürke, jóféle vastag diósgyőri papirosra írva, amelyben protezsáltja, *Csokonay-Vitéz Mihály* csurgói professzor úr, tudomására hozza, hogy megelégtelte a kondíciót és búcsút vett a gimnázium kapufélfájától.

Tulajdonképpen úgy is volt egy kicsit a kázus, hogy a professzor urat elégtették meg följebbvalói, amiért, hogy: „discipulusaival cimboráskodott, komédiákat írva, azokat velük együtt jádzott, azon fellyül ivásra, korhelykodásra és mindennémű rossz erköltsökre szoktatta.”

Megint ott volt hát *Tempefő* jámbor szerzője, ahol akkor, mikor szerteszét bolyongva a hazában, megírta, hogy: Az is bolond, aki poéta lesz nagy Magyarországon.

Szürke, kopottas, a hideg ellen vajmi kevés védelmet adó *kériet*-jét lebegtette a dermesztő éjszakai szél, vékony bakkancsában meg kapkodta a lábát, akárcsak kontratáncot akart volna járni.

Épen karácsony estéje volt, mikor beért Keszthelyre és a kántáló gyerekek már javában fűjték az éneket:

- Krisztus urunk áldott születésén...

Megdobbant a szegény, sorsüldözött poéta szíve, mikor elébe sugároztak a Festetich-kastély kivilágított ablakai. Nagy híre volt már akkor a hazai írók közt *Festetich* Györgynek, azért is bátran haladt a fényes ablaksor felé Csokonai.

- Igen ám - gondolta - de ő most nemcsak poéta, hanem a csurgói gimnázium elcsapott professzora. Ezt az állást pedig Sárközy viceispán uram éppen a gróf jóvoltából eszközölte ki számára.

- Audaces fortuna juvat, - biztatta magát jó Vitéz. A gróf személyesen nem ösmeri, egy éjszaka csak fedél alá jut, egy kis harapni való is akad tán.

A kastélyban pedig nagy vigadozás folyt. Éppen akkor hordták föl a karácsonyesti vacsorát és óriási tálakban párolgott a borleves meg a mákos *bubájka*.

A háziasszony, Sallér Judith, meg De'seő Imre uram házastársa, Rosthy Jusztina, ültek legfent, míg a háziúr, Festetich György gróf, ősi szokás szerint az asztal végén foglalt helyet.

Egyszerre csak jelenti a hajdu, hogy valami *ütött-kopott garabonciás diák-forma* ember érkezett.

Nagy lett az öröm a társaságban. Akkoriban az úri kastélyokban az ilyen vándorló diákos embert nagyon szívesen látták. Temérdek mindent meglehetett tőle tudni, sokkal többet, mint az akkori szigorú cenzura által békóba vert lapokból, amelyek inkább Formóza-szigetével, meg a rajnai hadjáratlalt foglalkoztak, semmint a belső állapotokkal.

Festetich azonnal rendelést adott, hogy hozza be a *diák urat*, aki bizony szánelmas habitusban kompareált a díszes társaság előtt.

A gróf azonban, néhány szava után is mindjárt észrevette, hogy nem közönséges emberrel van dolga. Festetich György pedig az az ember volt, aki kalapot emelt a szellem hatalma előtt.

Etették, itatták is a *diák urat*, aki rövidesen nagyon jól kezdte magát érezni.

Asztalbontás után zajosabb lett a vidámság, éjfélkor pedig, mikor megszólalt a híres toponári zsidó-zenekar, táncra penderedett az ifjúság.

A háziúr egyik atyafia, Festetich János gróf, a többi vendégtől eltérően, magyar ruhába volt öltözve és a csodaszép Gaál Franciskával olyan remekül mutatta be a nemzeti táncot, hogy az öreg urak sírva tapsoltak és ölelgették Festetich Jánost.

A *diákos úr* ezalatt egy kissé félrevonult és körmölgetett valami gyűrött papirosra. Mikor készen volt az írással, illedelmesen engedelmet kért, hogy ezt a remek táncot dicsőítő pár rigmust elmondhassa. Körbe állott a társaság és úgy hallgatták, hogy mondta:

Azt mondják, nem való a tánc a magyarnak, -
Nem, ha neki cipelőt, félnadrágot szabnak...

A vers egyre jobban tetszett. Fordulatai meglepők voltak, nyelvezete zamatos, törülmetszett, s mikor a szerző odaérne, hogy:

Csak az igaz magyar tánc, a szent Dávid tánc...

a szép párra mutatott, Festetich György ráüt a diák vállára, így szólt:

- Fékom adta, hiszen kend Csokonai Vitéz, az én csurgói professzorom, így nem ír ma senki sem...

Vitéz Mihály ezután le is vetette inkognitóját, ami elegendő volt arra, hogy még jobban kitüntessék a *Lilla-dalok* halhatatlan költőjét.

Festetich György ettől az emlékezetes karácsonyestétől mindvégig mecénása maradt Csokonainak és somogyi időzése alatt írta meg a poéta *Dorottya* című époszát, mely víg hősköltemény ma is egyik gyöngye irodalmunknak.

RÉGI KÁVÉS-HÁZAK.

Régi írások bizonyítása szerint, a kávéivás szokása, valaminthogy a kávéházak keletkezése is hazánkban, a török hódoltság idejére vihető vissza.

Kis, sötét zúgocskák voltak azok a *kávéboltok* Budán és eleinte csak török emberek látogatták. Később azonban mindjobban odaszoktak a magyarok is és a kemény fapadokon, nap-szállatra kivált, rendszeren nagy kompániák verődtek össze.

A török uralom után németek kezére kerültek a kávéboltok, akik aztán a gyékény helyett szőnyeget, a kemény fa-lóczák helyett pedig székeket és asztalokat helyeztek boltjukba.

Az első ilyen csinosabb pesti *kávéházról* egy 1714-ből fenmaradt írás emlékezik. A mai Belvárosban, a Dunához nem messze eső egyik utcában, 241-ik számú házban volt és tulajdonosát *Cavesieder* Balázsnak nevezték, aki a régi okmányok megjegyzése szerint: *úgy látszik, mesterségét névül vette fel.*

Hogy a kávéház, vagy mint az egykorú németajkú pesti polgárok nevezték: *Wiener-Kaffehaus* nagyon előkelő *összejöveteli hely* volt, mutatják a följegyzések, melyek szerint megfordultak ott nemcsak a *Nádasdy-Regement Tiszt-Urai*, de Sötér Ferenc, Pestvármegye *vice-Ispánnya* is. Sőt egy ízben arról is történik emlékezet, hogy 1715-ben, egy szép tavaszi napon, a nagyhatalmú és dúsgazdag Haruckern János udvari kamarás, ételmezési biztos is betérek oda *több Főtisztekkel.*

A XVIII. század közepén és vége felé egyre fényesebbek lettek a kávéházak.

1786-ban, a pesti nagy táborozások idején, Ferenc főherceg - a későbbi Ferenc császár - néhány hónapot töltött a magyar fővárosban és ez idő alatt pontosan naplót vezetett. Ebből a naplóból olvassuk, hogy a jövőre magyar király Budavárából a kilátást elragadónak mondja, az utcákat ellenben szűkeknek és *börtönhöz hasonlóknak*. A karmelita-kolostorból színházzá átalakított helyiséget igen dísztelennek írja, de annál fényesebbeknek, *szinte kápráztatóknak* ebben az *ázsiai pizsokban és rendetlenségben meglepőeknek* festi a kávéházakat.

Mint trónörökös természetesen nem látogathatott oda, azonban Alvinczy generálissal, az akkori parancsnokló tábornokkal egy ízben benézett a *Hét Éllecteur Fürst-szálló kávéházába*, és amint a nagy, világos ablakokon át szemlélhette, ott igazi forgalmas életet látott.

A régi időkben a kávéházakban mindenféle produkciókat is tartottak. Akrobaták mutogatták magukat, majd szőnyeget terítettek le és finom selyemtrikóban, aranyos köntösben *Táncos-Leányok* lejtettek mindenféle kellemetes táncokat.

A XVIII. század kilencvenes éveiben, úgy a XIX. század elején is, minden addigi dísz és fényt fölülmúlta a *Kemnitzer*, a hasonló nevű házban a Dunaparton, amely egyik legpompásabb épülete volt a régi Pestnek. Itt a kávékészletek színezüstből valók voltak, a falakon márványburkolat, földig érő óriási tükrök és aranyozott lábú asztalok, székek, amelyeken csupa úri rend: *töltözött mandulatejjel és fagyossal.*

A Kemnitzer fényes felszerelésével, európai komfortjával furcsa ellentétet képezett az, hogy a színházba járó közönség lámpást vitetett maga előtt, ha nem akarta kitenni magát a lábtörés vagy *eltévedés* veszedelmének. Pavianics kapitány, aki rács neve dacára szenvedélyes barátja volt a *Magyar Szín-Játszó Társaság*-nak, egy ízben, sötétben indulván haza, *három teljes óráig bolyongott*, míg a Rondellától az *Országúton* - ma Múzeum-körút - levő lakására ért.

Ezért is inkább ültek az uraságok a pompás Kemnitzerben, a miről szomorúan írja Darvas Ferenc, ugyancsak lelkes barátja a magyar irodalom és színészet egyik atyafiának:

- Bizony most is tsak inkább a Kemnitzerbe ülnek a jurátusok, mint a Theatromban, a mely üres, hogy az Egerek szaladgálnak a *lózsikban* és Padok közt, és semhogy Erköls és Szívet-képző Játék-Darabokat szemlélnének, a *pénzbeszedő Leán'* körül átsorognak...”

Ebből tisztán látjuk azt is, hogy a kaszirnő nemcsak korunk dekadens erkölcsének a specialitása. Már a régi *Kávéházakban* is virágzott ez az intézmény és az akkori budai és pesti bürgeriek *Lockvogel*-nak is nevezték.

Doloviczény szenátor egy kiadott rendeletében arról intézkedik, hogy a *Kávéházak* tulajdonosai szigorúan válasszák meg a *pénzbeszedő leányokat*. Győződjenek meg előbbi életük folyásáról.

Lavotta, a híres zeneszerző is említ egy levelében egy ilyen *pénzbeszedő leányt*. Történt, hogy a jeles muzsikust egy medárdusi vásár alkalmatosságával Pestre hozta lelkes pártolója és bőkezű Mecenása, mádi Pappszász György hevesmegyei nemes úr.

A mulatozást és szeszes italt amúgy is kedvelő Lavotta János a hazavaló indulás előtti estén betért a *Kemnitzerbe* és úgy otffelejtkezett, hogy miután órákig kerestette a vendéglőbeli háziszolgálóval, Pappszász György kénytelen volt nélküle haza indulni.

Lavotta ekkor mentegetőzve írta mecénásának, hogy: „Pardon gratia, de bizony a víg tzimborák és a Kemnitzerbéli Rósi, *Cassieros Leán'z*ó mellett mindenekről megfedeledkezék...”

A *pénzbeszedő leányok* miatt sokszor nagy zenebona, sőt verekedés is volt a kávéházakban, különösen *mikor vasasnémet vagy chevauxleger-tisztek* kerültek össze a gyalogosokkal.

Egy régi írás szerint, mikor 1809-ben, a nemes fölkelés idején, pünkösöd táján Pesten gyülekeztek az inszurrekció tisztjei, Gosztónyi János *Ezredes-Kapitány* rendeletben adta ki: hogy: „A Cassabéli Leányzókkal pedig mentől kevesebbet foglalatostkodjanak a nemes urak, mert ez nem méltó a *Helzet komolyságához*.”

Ennek dacára Ott Péter *districtuális Generalis* temetése után, néhány fiatalabb tiszt bement egyik budai kávéházba és miután a *rosólis-nak ő vesztét okozták*, három *Gyulay Regement*-béli hadnagygyal: egy *Susi* nevezetű *Cassás-Leán'* miatt úgy összegabalyodtak, hogy: *véres fejekkel bukdestak a' pádimentumon...*

Gosztónyi Oberster szörnyű módon röstellette a dolgot és ötször is járt Laczkovits György, királyi tanácsos, Vice-Ispán-nál, hogy az *ifjonti tűzben maguk mivoltáról megfedeledkezett nemes urak* ügyét valahogy elsímítsák.

„Hogy szükség vagyon reánk, a' *Főkatonai parancsnokság is szemet hunya*”... írja Oszályos Generális úr Luzsénszkynak.

Mit tehetett egyebet a Vice-ispán úr, bizony ő is szemet húnyt az ilyen ifjonti tűzben magukról megfedeledkezett úrfiak viselt dolgaira. Hiszen talán ő maga sem volt különb ifjú korában.

LÓNYAYAKRÓL.

Az országban nincs olyan kis helység, ahol ne foglalkoznának a Lónyay-családdal.

Mindenkit érdekel nemcsak az a férfiú, akit az özvegy trónörökösné választott magának jövődöbeli férjül, de az egész nemes törzs is, amely a honfoglalás óta bírja hazánkban örökét.

Ez a frigy csak növeli nálunk a *nagy palatinus* unokájának népszerűségét. Mert büszkévé tesz, hogy az a szépséges szőke asszony, akinek olyan pompásan illett a magyar ruha, tősgyökeres magyar embert választott férjének.

Ennek a családnak történelmi múltjáról, nagy érdemeiről néhány mozaikszerű apróságot, adomát akarok elmondani. Mert az adoma együtt jár azzal a régi, *táblabíró*s magyarral, amelynek olyan igazi típusokat szolgáltatott ez a familia.

* * *

Lónyay Gábor - a családban a VII. e néven - jó barátja volt Kazinczy Ferencnek, s egyszersmáskor meg is látogatta Széphalmon.

Néhai való jó Kazinczy Ferenc, nyelvünk lelkes apostola, minden volt inkább, mint jó gazda. Egész napját az íróasztal mellett töltötte és sokszor erején felül is költött könyvek és képek vásárlására, ami főszenvédélye volt.

Egy ízben akkor jött épen hozzá *szíves barátja*, Lónyay Gábor, midőn óriási halom könyv és acélmetszet közt ülve találta. Kazinczy örvendezve mondta, hogy most kapta őket s hogy utolsó 300 pengő forintját küldte értök.

E közben halkán nyílt az ajtó és belépett a szelíd, jó Török Sophie grófnő, valami cipő-foldozásról ejtve szót.

Temérdek gyerek volt Kazinczyéknál. Akadt bizony mindig vásott czipő, lyukas könyökű *bonfour*.

A nagy nyelvújító, aki csak imént dicsekedett drága könyveivel, irodalmi vállalatával, nagyon elcsendesedett egyszerre. Szelíd szemeiben leírhatatlan zavar tükröződött, de aztán mégis csak kirukkolt a *theure Sophie*-nak, hogy bizony egyetlen polturája sincsen. Lónyay Gábor, aki, bár minden szépnek, nemesnek buzgó pártolója – de kitűnő gazda is volt egyszersmint, mosolyogva csóvált fejet:

- Ejnye, ejnye *Franci*, már üsse a kő a litteraturát, ha még egy fejelés csizmára való se telik belőle...

Aztán pedig kiment az *öcsémasszony*nyal és valahogy elintézte a Kazinczy-csemeték cipőbéli fogyatkozását.

Dacára azonban, hogy tudta, hogy a Kazinczy-vérben benne van az idealizmus, meg hogy nem igen állja a pénz, gyermekeit annyira ennek a családnak a szeretetében nevelte, hogy Gábor nevű fia, legénysorba jutva, ebből a familiából vett feleséget.

De Kazinczy Ottilia, a ritka műveltségű, kiváló szellemű és nemesszívű asszony, épen csak jó tulajdonságait örökölte nagyhirű családjának. Kitűnő gazdasszony volt és *Lónyay* Gábor vele megháromszorozta a tekintélyes családi vagyont.

Az ó-korbéli Philemon és Baucis nem élhettek boldogabb családi életet, mint Lónyay Gáborék, s úgy nyáron Dereglyén, az ősi birtokon, mint télen budapesti lakásukon, háztartásuk ösmagyaros szabású volt.

Említésre méltó, hogy ebben a családban senki sem határozott egyedül. Ha valami nagy dologról volt szó, összeült a tanács, és együttesen határoztak nemcsak nagy, de még kisebb dolgokban is. És ez a példás összetartás, ez a szeretet volt talpköve a Lónyayak annyira megérdemelt sikerének, emelkedésének.

Annyira nyájas, gyöngéd volt még beszéd módjuk is, hogy mindent kicsinyetve mondtak: *ruhácska, cipőcske* és a felnőtt testvérek is rendesen kicsinyítő raggal emlegették egymást: *a jó Idácska – Luizka...* így.

A *ruhácskából, cipőcskéből* pedig, ha jött karácsony, ujév, óriási garmadákat raktak össze és elküldözték ide-oda, mostoha sorsra jutott rokonoknak. Mert a régi magyar nemes emberek atyafiságos szeretete élt különösen Kazinczy Ottilia szívében, annyira, hogy mikor öreg és törődött volt is már, karácsony, husvét jöttén el nem mulasztotta volna a viláért sem, hogy minden rokonnak küldjön egy-egy névjegyet, régi jómódi szerint írva rá: *boldog ünnepeket kívánok*.

Kiváló férfiakat adott a hazának az ugynevezett János-ágazat is, melyből Lónyay Menyhért nagy államférfiunk is származott.

Lónyay János családjában épen olyan nagy volt a szeretet és összetartás, mint Gáboréknál. Neje, szellemre, műveltségre, nemes lélekre hasonlatos Kazinczy Ottiliához, születésére nézve is Lónyay-leány volt.

Különösen rendkívül sok jót tett az 1838-iki árvíz alkalmával, midőn férje, Lónyay János, mint teljhatalmú kormánybiztos működött a fővárosban, majd az 1849-ik borzalmas őszén, amikor temérdek honvédet segített a külföldre menekülni.

Érdekes, hogy Lónyay János és Lónyay Florentina kedves, szép leánykája, Etelka, volt az *Ember tragédiája* nagynevű írójának, Madách Imrének első ideálja.

Az ősrégi nógrádi család sarja felsőbb tanulmányok végett Pestre kerülve, szoros barátságot kötött Lónyay János fiaival, különösen a nagyeszű Menyhérttel. Madách ösztönzésére aztán a fiúk egy kis irodalmi kört is alakítottak, amely Lónyayék szállásán tartotta összejövetelét. A későbbi nagy író itt olvasta föl első zsenyéit, s érdekes, mennyire nem volt hiú és elbizakodott. Ha nálánál csekélyebb tehetségű tagja is a körnek gáncsot talált munkájában, Madách mindig készséggel javított, sőt kiméletlenül meg is semmisítette a kéziratot.

Első kísérleteit *Lantvirágok* címen is ebben a kedves körben állította össze, s a naiv, ábrándos költemények tárgya Lónyay Etelka volt, akinek rendkívül nyájas, magasztos lényére később az egész világgal meghasonlott költő fogytig szívesen gondolt vissza.

Lónyay Etelka, noha maga nem írt, igazi *femme lettrée* volt. Rajongott a nagy írókért és gazdag könyvtárában a világirodalom minden számottevő munkája megvolt. Társalgása olyan lebilincselő, hogy őt hallgatva, a legérdekesebb *memoir*-okat véltük olvasni. Különösen megkapó dolgokat tudott beszélni az 1849-iki *októberi napokról*.

A megpróbáltatás rendkívüli nehéz napjai voltak azok a fiatal leányra, mikor testvérbátyját, Menyhértet, a tuzséri kastély padlásán rejtegették.

Még a cselédeknek sem volt szabad tudni, hogy az ifjú Menyhért úr a kastélyban van és Etelka vállalkozott, hogy paraszt-suhancznak öltözve, ő hajtja majd a lovakat, amelyeken bátyját szöktetni készültek.

Menyhért nem akart beleegyezni.

- Lehetetlen az, te gyöngé fiatal lány! Hátha fölismernek, hátha fölkoncolnak, vagy még rosszabb sors is érhet...

Lónyay Etelka elgondolkozott egy pillanatig, de aztán szeme fölillant s mint a hősnők, mint a vértanúk így szólt:

- Mindegy... én sejtem, érzem, hogy rád még szerep vár a hazában. Egy nő élete porszem a milliók közt. Bármilyen sors érjen, neked menekülnöd kell.

Szerencsére a hű nővér nemes önfeláldozására nem volt szükség. Az uralkodó amnesztiát adott Lónyay Menyhértnek s a koronázás után ő lett első alkotmányos minisztere Magyarországnak.

Figyelemreméltó, hogy úgy Etelka, mint Menyhért is, érett korukban is milyen ragaszkodással viseltettek anyjuk iránt. Erre vall, hogy bármely komoly ügyről beszéltek, Lónyay Menyhért, még mint nagyhírű államférfiú is, mindig hozzátette:

- Előbb megkérdezzük az anyánkat, ha ő helyesli a dolgot, bizonyára jól is fog végződni.

* * *

A Lónyayak nem voltak gőgösek, de ősi családjukra méltán tartottak.

Lónyay János - a harminczas években még rémületes sártengert képező beregmegyei úton a szó szoros értelmében csónakon járt, amely elé hat, címeres, kajla-szarvú ökröt ragasztottak.

A pocsék úton, őszi, hetes esőben valami túlságosan fényes ruhát sem öltött magára, úgy, hogy egyik beregszászi vendéglőben valami hetyke gavallérember végignézte rajta, bizonyos fölénynyel mondá:

- Én Malonyay vagyok.

Az adminisztrátor úr, mintha mosolyogni is akart volna kissé - féloldalt nézve, kegyetlen flegmával mondá:

- Szép, de én még *holnap* is Lónyay leszek.

A hebehurgya ifjú elröstelte magát s az ebédelő nemesség jóízű kacagása mellett távozott a sikerült tromfra.

Eredeti, igaz magyar ívású ember volt a családban Lónyay László, császtai földbirtokos.

Szokásai közé tartozott az is, hogy akár volt baja, akár se, nagyokat sóhajtott.

Egy ízben nála volt egy fiatal rokona, aki a nagy sóhajtozásokat hallva, részvétteljesen kérdezte bánatának okát.

Lónyay László végignézte, aztán csöndesen ennyit mondott:

- Kutwabajom sincs nekem, öcsém, ez már csak amolyan stylus...

László úr különben nagy borász volt. Sokat fáradozott a bortermelés körül, s ha nagyon kedves vendége jött, azt saját termésű borából kínálta.

Így történt egy alkalommal is, amikor Lónyay László rögtön futtatta a hajdút, hogy a legjobb borból hozza ám.

Rossz esztendő volt épen a szőlőre. Hűvös, esős nyár, napsugár nélkül való őszi. Sehogyan tudott megédesedni a gohér, zamatossá válni a furmint. A bor is, mintha savanyúbb lett volna és nélkülözötte a nemes faj szikrázó, arany színét. Láttam ezt a vendég, töltött a pohárba, aztán nagy óvatosan kortyolva, jegyzé meg:

- Ennek a bornak a színe ugyan nem szép...

- De az íze, az íze - vágott közbe türelmetlenül László úr, várva a hatást.

- Az íze pedig szerfelett rossz - végzé be stoikus nyugalommal az udvariatlanságig őszinte vendég.

Lónyay László nagyot nyelt, de ettől a perctől kezdve került ez a kedves, régi emberét és sohase tudta neki elfelejteni, hogy úgy dehonesztálta a borát.

Híres szép asszony volt az ötvenes években Lónyay Ferencné-Bernáth Zseni.

Hogy férjét a szabadságharc eseményei magukkal ragadták, Kufsteinba került és magára maradt a szép asszony.

Mindent megkísérelt férje kiszabadítására. Audenciára is jelentkezett Albrecht főhercegnél, de már harmadszor utasították el. A teljhatalmú kormányzó legjobban irtózott az ilyen gyászruhás asszonyoktól. Mint lovagias férfiút és alapjában jó embert bántották a női könnyek, de mint hivatalnoknak nem volt szabad szánalmat éreznie azok iránt, akik szerinte az uralkodó iránti kötelességükről megfeledkeztek.

Végre azonban nem kerülhette el. Neje, az áldott szívű Hildegard főhercegasszony szót emelt Lónyayné mellett; el kellett fogadni.

Albrecht főherceg, kardjára támaszkodva, kissé ridegen hallgatta végig a gyászruhás asszony kérését, aztán egyetlen egy szót mondott csak:

- *Unmöglich.*

Hosszú esztendőkre ítélték el Lónyay Ferencet. Mire azok leperegnek, elhull a szép asszony arcának minden rózsája, meglassúdik a szív gyors verése. Egy egész élet, amely boldogságot ígért, lesz semmivé.

Mindezt egy pillanat alatt átgondolta Lónyayné, aztán hirtelen térdre borult Albrecht főherceg előtt. Hangos, szívtépő zokogás riasztotta föl a komor katonát, úgy hogy megdöbbsen, s gyors, hirtelen mozdulattal segítette föl térdeplő helyzetéből:

- *Nein, der Glanz solch' schöner Augen darf nicht von Thränen getrübt sein.* - Mondotta, megígérve, hogy férje lehető leghamarább visszakapja szabadságát. Szavának is állt a főherceg és alig telt belé egy hónap, már itthon volt Lónyay Ferenc családja körében.

A szépség otthonos a Lónyay családban. Különösen kiváló szépségek voltak Lónyay Albert, Ugocsamegye egykori főispánjának leányai. A hetvenes évek báljain a legkörülrajongottabb leányok voltak akkor a társaságban, úgy hogy az összes redutbálok királynőinek kiáltotta ki őket a jeunesse d'orée.

Noha minden kétséget kizárólag a daliás Lónyay Elemér köti családjában a legfényesebb házasságot, már eddig is nagyszámu magas összeköttetése van a Lónyayoknak.

A néhai Pálffy-Daun Lipót teanoi herceg Lónyay leányt vezetett oltárhoz, míg Lónyay András neje herceg Frimont Jánosnak a leánya, Theodora volt.

Frimont János, kit a *csaták tigrisé*-nek neveztek, katonai érdemeiért hat falut kapott Bihar-megyében, többek közt Palotát, ahol pompás kastélyt is építtetett. Annyira megszerette a magyarokat, hogy teljesen megtanúlt magyarul, s élete utolsó éveiben olyan szelíd, melegszívű ember lett, hogy csak szelíd embereket tűrt környezetében is.

Ő vele történt, hogy a harmincas évek elején támadt nagyvárad i óriás tűzvész alkalmából a *Katonaváros* égését nézte, hallja, hogy sopánkodik Lajcsák Ferenc püspök, Zichy főispánnak mondva:

- Micsoda csapás, - oh, oh csak ne volna épen üres a pénztár, tízezer ezüstforintot adnék a szegény földönfutóknak, *dacára, hogy Katonavároson csupa zsidó lakik.*

Frimont herceg hazament és másnap elküldte titkárját az aulába, levelet is küldve tőle, melyben következők foglaltatnak:

Eminenciás uram!

Tegnap i nyilatkozatából úgy vettem ki, hogy csak azért nem á d a tűzkárosultaknak tízezer forintot, mert jelenleg nincs pénze. Nekem van. Ide mellékelve küldök tehát *kölcsönképen* tízezer forintot, adja oda a szegény ördögöknek - én is megteszem a magamét.
Tisztelője

Herceg Frimont János.

És mit volt mit tenni, Lajcsák püspök kiosztotta a kölcsön ráerőltetett pénzt a kárvallott zsidók közt.

Lónyay Andrásnak és Frimont Theodora hercegnőnek egy fia is volt, Lónyay Tivadar, olyan áldott lelkű, szelíd ember, mint családjának többnyire minden tagja; de legboldogabb házasságában élve, férfikora elején halt el, gyászba borítva kesergő hozzátartozóit.

A munkaszeretet, a kötelességtudás, hűség és családi as érzés legszebb vonásai a Lónyayak jellemének; a legjobb alap, amelyen egy nőnek, egy családnak a boldogsága fölépülhet.

A PODMANICZKYAK.

A Podmaniczkyak híresek voltak a művészetek iránti szeretetükről.

Mányokynak Podmaniczky Sándor báró volt a fő-fő Mecenássa; Podmaniczky Anna-Mária, Beleznay Miklós tábornok neje pedig Kármán József irodalmi vállalatát istápolta, s az ő költségén jelent meg az *Uránia*, egyik úttörő, szépirodalmi folyóiratunk.

Rendkívüli nagy műbarát volt Podmaniczky József, a család idősebb ágából. Szikár, púpos termetű férfi, kancsal is, de ennek dacára, rendkívüli genialitásánál fogva, kedvence az asszonyoknak.

Mikor száz és egynéhány év előtt lelkes magyar urak összeálltak s a mai várszínházból *magyar nemzeti játékszínt* akartak létesíteni, Podmaniczky József volt az első intendáns s egy vagyont elköltött a nemzeti misszióra.

Nevezetes arról is Podmaniczky József, hogy az ő szalonjában játszott - mint hétéves gyermek, - meghívott vendégek előtt először Liszt Ferenc.

A bőkezű főúr rendkívül pártolta a nagytehetségű gyermeket, s ő indította meg azt a mozgalmat is, hogy több főúri család, így az Esterházyak, Apponyiak, Amadékok, nagyobb összeget adtak a geniális fiúcska kiképezésére. Podmaniczky József járt kis védencével szalonról-szalonra, s ő mutogatta be a nagyrendű házaknál. Így vitte magával a dúsgazdag Géczy Istvánhoz, a ki akkoriban a főváros egyik legfényesebb házáat tartotta.

Miután a felnőttek leültek, a kis Liszt a család vele egykorú leánykájával kezdett el diskurálni, aki háziasszonyi kedveskedéssel engedte át legdrágább játékszereit.

Zsenike tudta, hogy a kis Liszt a zongorában csoda-gyermek, s egyszer csak azzal a kívánsággal állt elő, játszana valamit *Franci*, ő cserébe legkedvesebb játékát ajándékozta majd neki. Válaszszon. Liszt, aki már akkor is, nagy és válogatott közönség előtt, több főúri szalonban játszott, kissé önérzetesen nézte végig a leánykát.

Talán épen elutasító felelet lebegett ajkán, de aztán meggondolta magát. Zsenike a fodros *changeant* selyem szoknyácskában, *à l'anglaise* fürteivel olyan szépnek tűnt föl a kis Liszt előtt, hogy kissé előrehajolva, negédesen jegyezte meg:

- Jól van, azonnal zongorázzok neked, ha megcsókolsz.

A tízéves Zsenike kissé szégyenlősen ugyan, de teljesítette a nála egy évvel ifjabb *Franci* kívánságát, aki megtartva ígéretét, fél óráig zongorázott a leánykának.

A jövőző zenetitanának talán ez volt az első, legbecsesebb honorárium a mikor Zsenike megmondta a felnőtteknek, hogy játékaért csókot kért *Franci*, Podmaniczky József mosolyogva kacsintott Géczy Istvánra félhangon mormolva:

- *Was Essig werden will, wird früh sauer...*

Midőn 1815-ben Párisban székelte a *számoltató és osztóztató bizottság* a 700 millió hadisarc ösmeretes kérdésében, az osztrák monarchia részéről Podmaniczky Józsefet küldték ki rendkívüli megbízottként. Külső megjelenése nagyon igénytelen lévén, valami rendjelet kért, hogy ezzel imponáljon legalább, de Bécsben nem adták meg ezt akkor a jeles magyar főúrnak. Küldetését nagy sikerrel végezve, mikor hazajött, megkapta a Lipóttrend nagykeresztjét.

Podmaniczky azonban a cifra rendjelet visszaküldte Bécsbe, azzal a megokolással, hogy az aszódi jobbágyoknak nem szükséges ilyesmivel imponálni. Ott imponál, ha kell, a hajdú mogyorófacája is.

Mikor Párisban járt, magával vitte egyik unokaöccsét, Podmaniczky László bárót is. Ez is érdekes ember volt, és meglehetősen különc. Egyik különcsége ruházkozásban állott, mert a hogy a francia fővárosban felvette a kongresszusi divatot, azt soha többé le nem vetette s 1865-ben bekövetkezett haláláig *sabódlis* inget és sarkig érő leppentyűs *Gehrockot* viselt, mint régi gavallér korában. A hivatalos pályán, mint kamarai tanácsos sokáig működött s egyike volt a leghumánusabb, legjobb lelkű embereknek.

László testvérbátyja, Podmaniczky János, volt utolsó ura a rákoskeresztúri birtoknak, mely ő utána leányágra, báró Podmaniczky Zsuzsánna, gróf Vigyázó Sándornéra szállt át.

Podmaniczky János százhároméves korában halt meg, s még sokkal nagyobb különc volt, mint öccse, László.

Általánosan csak *János báró*-nak nevezték, ő is így emlegette saját magát, s máig foliákat tudnak róla beszélni Rákos-Keresztúr vidékén.

Ez a *nagy* különc hírében állott főúr különben egyike volt a legnemesebb emberbarátoknak, és soha senki üres kézzel el nem ment az ő puritán egyszerűséggel berendezett keresztúri kúriájából. És ha adott, valóban a biblia utasítása szerint tette, nem tudta a balkéz a jobbkez cselekedetét. Ha valaki megköszönte adományát, azért annyira dühbe jött, hogy halálos ellensége lett az illetőnek.

Miután 1848-ban mint a *pesti csatárok* vezére, a Károly-kaszárnyában kiütött *olasz zendülés* alkalmával egész életére megmaradó sérülést szenvedett, teljesen visszavonult rákoskeresztúri magányába, s a magyar főurak Nesztora itt élte le pátriárkai hosszú életét.

Sokan keresték fel. Természetesen jöttek humanitárius célokra is kéregetni. Ilyen kéregetőket mindig elutasított. Sőhajtozott, nyögött s kijelentette, hogy ő *szegény ember*, akinek nincs *kidobni való pénze*.

Másnap aztán ugyanarra a jótékony célra ezreket küldött, de soha nem nevezte meg magát.

A pontos, rendes cselédet nagyon szerette és meg is jutalmazta.

Egy ízben Polner nevezetű ispánja kiadta Franyó kerülőnek a parancsolatot, hogy a Lőrinc felé vezető úton senki ember fiát át ne ereszse, s ha ott érné, zálogolja meg.

János báró befogat s hajtat nagyvígán épen a lőrinci út felé.

Franyó a kocsi elé ugrik s stentori hangon kiált *állj*-t.

A kocsis megáll, magyaráz. Semmit se ér. Az ispán parancsa szent a kerülőnek. Kifogja az egyik lovat és János báró, aki nevéttében majd megpukkadt a bőre nyő alatt, egy lóval kocogott vissza a kúriába.

Polner hallva az esetet, kétségbeesetten rohan a kerülőhöz s keményen leteremti. Hogy tehetett ilyent a báróval!

- Parancs, parancs. Nekem az ispánúr szava szent. Én a bárót nem ismerem.

Nagy meglepődésére szolgált ellenben János bárónak, hogy ilyen rend van az ő birtokain. Berendelte Franyót és egy ropogós ötvenest adott neki jutalmul.

- Máskor se ereszszél át fiam senkit. A kötelesség az első. - Mondotta a jó öreg báró az álmélködő kerülőjének.

Sok tréfát csinált Francsekkel, egyik keresztúri molnárjával.

Nagy szárazság idején beküldi a molnár a fiát a kastélyba. Nincs legelő, hull a jószág, adna a méltóságos úr egy kis szénát.

János báró adott is, de kikötötte, hogy a molnár fia sajátkezűleg, még pedig déli tizenkét órakor rakja meg. Így is történt és az öreg úr nagyokat nevetett, hogy izzad és szuszog a fiatal-ember ebben a szokatlan munkában. Máskor krumplit adott el Francseknek. Fölmegy a molnár fia a báróhoz, akivel megalkuszik rendben, még percentet is ígért neki Podmaniczky János.

A kancellária zöldre festett ajtaján krétával kellett kiszámolni az ifjú Francseknek, mennyi haszna lesz a percentekből. Már az egész ajtó tele volt számokkal, mikor kijött a summa 80 forint kereken. Nagy bőrbugyellárisát szétterjesztve csupa tízesben számolta le a pénzt Podmaniczky János, aztán nyájasan mondotta Francseknek:

- Most már számold meg te is fiam!

Számolja a fiatalember a gyűrött bankókat s látja a végén, hogy nem nyolc, de tíz darab tízes fekszik a halomban. Megfogja a két fölösleges tízest aztán és átnyújtva a főúrnak, mondja:

- Tévedni méltóztatott, méltóságos uram!

Podmaniczky János elnevette magát.

- Már mint én... *János báró* tévedt... hehehe... *János báró* nem téved soha. Tartsd meg fiam. Ezzel nem kell beszámolni az öregednek. Az ilyen vásárba járó fiatal legény kompániába is keveredhet, elkél ott egy-két nagyobb bankó.

Akin csak segíthetett Podmaniczky János, segített.

Egy alkalommal drótos tótot hall kiabálni a portája előtt.

- *Poty szem* - kiáltja oda neki s honi hangzatokat hallván a Janó, boldog, széles mosolylyal igyekezett a soha be nem zárt, csukott kapú felé.

Furfangos mosolygással óriási vastag, megrepedt uborkás üveget hozatott most elő János báró s kérdezte a tótot, meg tudná-e drótozni.

- *Ano, ano, szama penyazi treba...* Bólingatott vigyorogva a tót, aztán megmagyarázta, hogy a pénz finom sárga drótra, finom fogóra kell, mert olyan, amilyen ehhez az üveghez kellene, neki nincs.

Azonnal öt pengőt adott a drótosnak János báró, aki meg is hozta a kívántató finom szer-számokat és nekiült a munkának.

Két hétig drótoztatta a *drotár*-ral János úr uborkás üvegét, enni, inni adatott neki bőven, azonfelül egy forint salláriumot minden napra.

- Hadd emlegesse meg, hogy drótoztat János báró - mondá mosolyogva a nemesszívű főúr, aki tréfába bújította még a jó cselekedeteit is.

Világéletében ekhós szekéren járt, váltig mondogatva, hogy *hja, nekem nem telik hintóra...*

A lovait úgy kímélte, hogy tizenkétesztendős korukig is ott hagyta a ménesben. Zadonaiszky István, peszéri ispánja egyszer bement hozzá, jelentve, hogy már *tizennégy esztendős csikók* is vannak a ménesben s hogy jó lenne egy kis mustrát tartani. Ilyenkor aztán eladott János báró kettőt-hármat, a többi továbbra is kint maradt.

Eredetisége volt az is, hogy míg ő maga csak kettesben járt, igás fogatai mindig négyesben mentek.

A tudós embereket szerette, de vastag tréfákat is űzött velük.

Mikor Székács meg Ballagi egy új *testámentumot* dolgoztak át, Keresztúron a kerti házban laktak. Még ebédet, vacsorát és kiszolgálást is adott nekik János báró.

Vagy egy hétig dolgoztak már a tudósok, mikor nagy felhőszakadás jött, a Rákos megáradt s betörtek a hullámok a kerti házba.

Térdig vízben kiabálnak a tudósok segítségért, rohannak is a cselédek, de közbevág János báró:

- Egy tapodtat se. Én csak ebédet, vacsorát ígértem - nemhogy a vízből is kihúzzam őket. Gázoljanak ki a papok, a hogy tudnak. Ez nincs benne a kontraktusban.

S valóban, János báró nagy gaudiumára, a két tekintélyes tudós ügygyel-bajjal kénytelen volt kilábolni a vízből.

EGY MAGYAR NÁBOB.

Bizonyos dalok, bizonyos illatok visszahozzák emlékezetünkbe a múltat és néha régen elhalt, vagy elfeledett emberek jutnak róluk eszünkbe. Eltemetett, elfeledett emlékek támadnak fel bennünk és mi félig ébren, félig álmodva újra átéljük mindazt a sok komédiát és tragédiát, ami az élet örökké változó nagy színpadján egykor a szemünk előtt folyt le.

Mintha egy színekben gazdag pasztell-képről láthatatlan kéz törülte volna le az évtizedek alatt ráragadt porréteget, úgy tűnt fel nekem emlékezetemben az ország egykori leghíresebb gavallérja, a mindenki által ösmert, bálványozott *Komáromy Gyuri*.

Komáromy Gyuri ideálja volt annak, amit az angol a gentleman név alatt képzel.

Délceg, gazdag, bőkezű, ízléses, elegáns, aki mindig úgy szórja a pénzt, hogy alig-alig lehet észrevenni, aki úgy ad, hogy nem sért, aki mindig nagy úr és nincs benne soha semmi, ami a parvenü ügyesen vagy ügyetlenül titkolt feltűnésvágyára emlékeztetne.

Ilyen volt Komáromy Gyuri, aki fényes eszével, európai műveltségével is kitűnt, és akiben megvolt minden magyar erény, büszkeség, lovagiasság, baráti önfeláldozás, de semmi azokból a nyegle tempókból, abból a betyárizmusból, ami olyan visszataszítóvá tette valaha a magyar nábobok alakját.

A harmincas évek végén, a negyvenes években ő, Csernovics Péter, az utolsó temesi gróf és báró Wenckheim Béla képezték azt a gavallér-triaszt, amely a külföld előtt is becsületet szerzett a magyar gentleman névnek.

Különösen Csernovics Péterrel versengett erősen Komáromy Gyuri, mindketten túl akarván egymást licitálni az elegáns gavalléroskodásban.

Mindakettő biharmegyei földbirtokos volt, és a negyvenes évek elején Csernovics Szaládon tartott valóban fejedelmi udvart, Komáromy Gyuri pedig Otómányban volt igazi kiskirály.

Egy alkalommal Csernovics, mikor Komáromy Gyurit is vendégül látta, két nagy kádba pezsgőt öntetett és nagy jégdarabokat rakatott. Ebbe a jeges pezsgőbe hűtette be aztán a tokajit a temesi gróf, a kádakban levő pezsgőt pedig később megitta a vendégurak kocsisaival.

Néhány hét múlva Otómányba találkozott a társaság Komáromy Gyurival, aki lukullusi lakomára várta vendégeit.

Mikor vége volt az ebédnek, a háziúr sétára szólította fel vendégeit és kivezette őket a messze földön híres, szép otómányi parkba. A tekervényes úton, minden száz lépésre pompás rózsalugasok álltak, de oly sűrűen benőve a futórózsa virágaival, hogy nem lehetett az át-fonódott lombok közt a lugas belsejébe látni.

Komáromy Gyuri egy-egy vendégét karonfogva, bevezette őket külön-külön egy lugasba, mindaddig, míg a társaságnak mind a harminc tagja el volt már rejtve.

A rózsalugasok ugyanis át voltak alakítva fürdőszobákká, mindegyikben pompás zománcozott kád állott, színig töltve valódi kölni vízzel s a tisztelt vendégekre volt bízva, hogy a rózsák és a parfüm kábító illatával mennyei érzésekbe ringattassák magukat, nyakig merülvén beléjük.

Ez a kis tréfa belékerült Komáromy Gyurinak kerek negyvenezer pengőjébe, de mit bánta ő, csak hogy Csernovics Pétert lepipálta.

Közismert dolog, hogy kacsales alkalmával, kártya nem lévén a két gavallérnál, arra játszottak, kinek a kezére száll előbb a légy. Ha Komáromyéra, akkor ő nyeri el Szalárdot, ha a Csernovicséra, ezé lesz Ottomány. Estére kelve azonban valahogy *partie égal* következett és mindakettőnek megmaradt az uradalma.

Egyszer meg arra fogadott a két jó cimbora, ki tud hamarabb úgy elkölteni 5000 *schain*-forintot, hogy se másnak, se magának nem vásárol használhatót, de a cigánynak sem adja, se fidibust nem csinál az ezres bankóból.

Komáromy Gyuri sok mindent kieszelt, de egyik sem felelt meg a fogadás föltételeinek. Csernovics aztán egy napon így szólt pajtásához:

- *Na, ma megnyerem a fogadást* - de még a módja titok. Estére megtudod.

A dolog pedig úgy történt: Józsefnapi vásár ideje lévén, tele volt Pest finomabbnál finomabb portéka áruló, messze földről jött kalmárokkal. Így a *Fehér-hajó* vendégfogadó emeletének egyik szobájában, egy „*Bécsből érkezett illatosító-szer-árosné*” igazi kölni vizet árult. Kedvenc illatszere volt még azaz igazi, pancsolatlan *Jean-Marie Farina* nagyanyáinknak, de drága is volt, úgymint csak a legmódosabbja szerezhette be. Két forintért mértek annyiformát, amennyit most egy *deci*-nek mondanak. Vett pedig ebből a kölni vízből Csernovics épen 5000 *schain*-forint árát, úgymint a bécsi asszonynak nem is volt annyi a *Fehér hajó*-ban. Nyerges-újfalusi gyorsparaszttal hozatott még utánna egy szállítmányt.

A rengeteg sok, szalmába font, apró butykoskákból - így árulták akkor a valódi *Jean-Marie Farinát* - belétöltötte aztán Csernovics a kölni vizet egy óriás kádba s finom bilétán meg-invítálta Lendvayné - a harmincas esztendő egyik legbájosabb magyar *actrix*-ját, - hogy legmélyebb hódolata jeléül fogadná el tőle ezt a fürdőt.

Mikor aztán korának legszebb *Juliája* megmártotta habtermetét ebbe a fejedelmeknek való fürdőbe, a kádból azon módon kifordították az ötezer *schain*-forintokba került kölni vizet.

Valahol a Kerepesi-úton - a Rókus-felé lakott akkoriban Lendvayné - de még harmadnap is jártak a környékbeli bürgerek lányai, hogy a kövezett udvar hepe-hupás gödreiben megállott apró tócsákba áztassák meg keszkenőiket.

Csernovics persze megnyerte a fogadást és még számtalant azután, mert pazarolni senki sem tudott hozzá hasonló leleményességgel. A váradi *Sas* vendégfogadó előtt ha leszállt a lováról, a kantárt tartó háziszolgának egy aranyat adott, a pincér se kapott soha kisebb borralalót és minden esztendőben háromszázhatvanöt áncugot csináltatott.

E költséges és valljuk be, kissé léha versengésnek a szabadságharc vetett csak véget, mely minden fegyverfogható férfit a tettek mezejére szólított.

Komáromy Gyurit a márciusi napok Budapesten találják, hol mint mondani szokás: benne volt mindenben. Egy alkalommal Batthyány Lajos grófné borz-utcai termeiben gyűlt össze a társaság, akkor volt ez már, mikor a haza komolyan veszélyben forgott, mikor Kossuth már elindult, hogy hadseregeket teremtsen és Cegléden kezdte meg a halottba is életet lehelő szónoklatait.

Előkelő szép asszonyok odaadták minden ékszereiket, öreg és fiatal férfi pedig indult vagy készült a szent háborúba. A Batthyány grófnénál levő társaság is az izgalmas napok hatása alatt állott, a haza volt akkor mindenki szívében a féltve, remegett őrzött bálvány, és egyszerre csak fölemelkedett Károlyi István gróf, a magyar arisztokrácia egyik legtiszteltetelmesebb alakja, és kijelentette, hogy saját költségén kész egy egész huszárezredet fölállítani.

Az általános lelkesedés lecsillapulta után az elegáns Komáromy Gyuri, monokliját, amelyet sohasem tett le, kissé megigazítva, odaállt Károlyi István elé és bokáját huszárosan összecsapva, így szólt:

- És ha megengeded, én leszek az első *Károlyi-husár*.

Károlyi István melegen szorított kezét Komáromy Gyurival és valóban a nemes gróf által csakhamar fölállított lovas-ezredet Károlyi-husároknak nevezték el és Komáromy Gyuri volt az ezred első tisztje.

Komáromy Gyuri, aki az arany-ifjúságnál nagy tekintéllyel bírt, csakhamar a legjobb nevű családok fiait is magával vonta, úgy hogy a forradalom alatt a Károlyi-husároknak volt majdnem a legelegánsabb, legfényesebb tisztikara.

A világosi katasztrófa után a szintén külföldre menekült Komáromy Gyuri Párisban telepedett meg.

Az ötvenes években ő, Teleki László gróf, akit 1861. május 8-án agyonlőve találtak szervitári palotájában és Almássy Pál, rendkívül nagy szerepet játszottak a francia főváros szalonjaiban és III. Napoleon udvaránál is szívesen látott vendég volt ez elegáns három magyar gavallér.

Egy alkalommal az elhunyt Metternich Richárdnál volt fényes bál, amelyen résztvett a császári pár is.

Montijo Eugénia, a világnak akkor legírügyeltebb asszonya, egy táncszünet alkalmával egyszerre csak odaszól Metternich Paula hercegnőhöz, aki tudvalevőleg a lovasbravurjairól híres gróf Sándor Móric leánya, s azt mondta neki, hogy szeretne csárdást táncolni látni.

- A hercegné mint született magyar nő bizonyára ösmeri a csárdást és kiválaszthat egyet honfitársai közül, például le Chevalier de Komáromyt.

A császárné kívánságára Paula hercegné és Komáromy aztán csakugyan eljárták a csárdást, még pedig, miután a zenekar absolute semmi magyar melódiát sem tudott, az Almássy Pál *fütttyére*.

Ezt az alföldi csárdabeli hangulatú epizódot csak az fogja megérteni, aki tudja, milyen barátsággal viseltetett Eugénia császárné Metternich hercegné iránt és ösmeri azt a nagyon is könnyed, nagyon is fesztelen modort, amely a második császárságot jellemezte.

A kalandornőből császárnévá lett bűbájosan szép spanyol grófnő olyan szokásokat, olyan erkölcsöket honosított meg uralkodása alatt Franciaországban, a melynek szinte természetes konzekvenciája lett Szedán és a második császárság bukása. Az 1866-iki év is Párisban találta Komáromy Gyurit. A porosz-osztrák háború kitört, az osztrákok szorongatott helyzete nyilvánvaló lett, a magyar száműzöttek remélni kezdtek tehát. Remélni és mozogni.

Egyszerre csak híre járt, hogy porosz pénzen magyar légiót szervez Klapka, amelylyel be fog törni az országba.

Egy este a „Café Riche”-ben Komáromy Gyurit egyik rokona, gróf Csáky Tivadar kereste fel és megkérdezte, nem lenne-e hajlandó elvállalni a magyar légió egy részének szervezését - és e célra nagyobb összegű pénzt is ajánlott fel.

Komáromy Gyuri kezét adott és másnap Svájcba utazott, hogy a Rappersvylban lakó gróf Platter László lengyel szabadsághóssal értekezzék és a magyar ügynek a rappersvyllyi lengyel és magyar emigránsok közt propagandát csináljon.

A hol lelkesítő szavak nem voltak elegendők, megtették hatásukat a jó, kemény porosz tallérok és napról-napra jobban szaporodott a legionáriusok száma.

A vonatok Magyarországból is egyre több részvételre ajánlkozó tagot hoztak és a legjobb családok fiai álltak be a magyar légióba.

Egy napon megérkeztek Károlyi Tibor és István grófok is, akiknek anyjuk, Károlyi György grófné akkor Genfben lakott és szalónja gyűlőhelye volt a legelőkelőbb forradalmi vezérférfiaknak.

Gyorsan következtek egymásután a hadüzenet, a csehországi betörés, a júliusi napok, a königgrätzi csata, az osztrákok csúfos vereségei és a poroszok Pozsony felé való diadalmas vonulása.

És ekkor történt valami, amiről azt mondják, hogy a mai napig nincsen tisztázva. Annyi tény, hogy belviszályok törtek ki a légió kebelében, az intézők némelyike rút gyanakodásokkal sértegetődött, Bismarck a pénz mértéktelen pocskolása miatt nagyon megharagudott és miután a blumenau csata után a békét csakhamar megkötötték, a magyar légió is feloszlott, csak keserű emlékeket, kellemetlen tapasztalatokat hagyva azoknak a lelkében, akik részt vettek benne.

Ezek közt volt Komáromy Gyuri is, akinek ez volt utolsó nyilvános szereplése.

A koronázás után amnesztiát kapva, hazajött, de nagy vagyonának már csak romjai voltak meg, s a hajdan hatalmas nábob Budapesten telepedett meg, aránylag igen szerény viszonyok közt. Az „István főherceg” szállóban lakott, ahol Klapka Györgynek is sok éven át volt szállása és ahol meg is halt a hős tábornok.

Komáromy Gyuri még mindig a régi elegáns ember volt, ruházatát a legutolsó divat szerint készítette, Mihalekhez járt ebédelni, a fashionable világ akkor divatos étkező helyére, hol Gorove, Wenckheim és Andrássy naponként megfordultak; a Koronába is eljárt a politikusok asztalához, de már bizonyos búskomorság, idegesség volt rajta észrevehető és feltűnően került azokat, akik a magyar légió ügyeiről tudtak, sőt 48-as bajtársaival sem jött szívesen össze.

Az 1868-ik év nyarán Budapesten játszó Ciniselli cirkuszban összetalálkozott egy régi jó pajtásával és rokonával, a ki később igen előkelő állást viselt az udvarnál.

Előadás után együtt mentek a váci-utcán, a kigyó-utcán le a nemzeti kaszinó felé. Komáromy Gyuri az úton régi, forradalmi emlékeiről beszélt és aztán keserűen tette utána:

- Mit ér az a fény, az a ragyogás, ha mindent elhomályosít a gyanúnak egy ocsmány, fekete foltja.

A jó barát nem értette mire céloz, és csodálkozva nézett a sans peure et sans reproche lovagra.

- Gyanú... folt... hebegte szinte elképedve és eszébe jutott, hogy hallott már valamit rebesgetni az elpazarolt porosz pénzekről és ez alkalommal a Komáromy Gyuri nevét is emlegették, de mindenki csak úgy, mint hihetetlen kombinációt.

Vannak dolgok, amelyeket még ráfogni sem lehet egynémely emberre, amelyet legádázabb ellensége sem hihet el, így nem hihette és nem is hitte soha senki Magyarországon Komáromy Gyuriról ezt a becstelen vádat, és nem is árt az ma sem hófehéren maradt emlékezetének.

- Úgy van, barátom, - folytatta keserű mosolylyal Komáromy Gyuri, - különben is régen szerettem volna lelkem terhén könnyíteni és neked mindent elmondani, jer föl velem a kaszinóba, ott most alig vannak, saison morte van, háborítlanul beszélhetünk.

A rokon, a jóbarát azonban nem mehetett föl, éppen a kaszinó kapuja alá fordultak, mikor koronaherceg-utcai lakásáról futott oda az inas, jelenteni, hogy ötéves kis fia, a család szemefénye, heves lázban megbetegedett és az előhívott orvos tifusztól tart.

- Holnap - szólt a fiacskája életéért remegő apa, kezet nyújtva Komáromy Gyurinak.

- Holnap - mormolá ez utána gépiesen és merev tekintettel bámúlt bele a forró, sötét nyári éjszakába, amelynek levegője villamos feszültséggel és viharral volt terhes. Ő tudta, hogy ez a *holnap* már nem lesz.

*

Néhány nap múlva rövid, szűkszavú újdonság hozta a „Hon” esti lapjában, hogy Komáromy György, az ösmert kiváló gavallér és volt 1848/49-iki tiszt meghalt. Külföldön, egyik nagyobb német városban halt meg, hirtelen, egész váratlanul.

Általánosan azt beszélték, hogy a mint a hotelből le akart jönni, a lépcsőn elbotlott, átesett a korláton és összetört tagokkal zuhant le a lépcsőház földszíntjére.

Jól beavatott körökben azonban sokáig suttozták, hogy párbajban lőtte agyon az ország egyik leggazdagabb fiatal mágnása, akivel a „*porosz pénzek*” miatt volt heves összeszólalkozása.

A dolgot különben eltussolták és csakhamar feledés homálya borúlt az egész ügyre.

Por és hamú ma már az is, aki állítólag lelőtte. Irtózatos kínos betegség vetett véget életének, férfikora delén ragadta el őt viruló szép fiatal feleség kebeléről, aki még ma is viseli az özvegyi fátyolt és viselni fogja tán örökké.

RÉGI VIRTUSOS CSELEKEDETEKRŐL...

Régi, virtuosos cselekedetekről beszélnek azok a jegyzetek, amelyeket nemrégiben egy kedves atyámfia származtatott át hozzám. Különösen érdekes egy múlt századbéli, kissé *Somoskeőy*-re hasonlító nemes úr históriája. K.... Károly, aki Zemplénmegyében született és már mint gyermek rettegésben tartotta az egész falut, sőt még a környéket is imposzturaival.

Rendkívül eszes fiú volt, de eszét csak a fortélyos huncutériákra használta fel. Később Sárospatakra került diáknak, ott is kitűnt lángeszével, de réme lett minden halandó léleknek.

Sárospataktól Ujhelyig, le Szerencsig meg Nyíregyházáig, nem akadt már korcsmáros meg *görög*, akit be ne csapott volna.

Egyre stiklikén meg kalandokon törte a fejét.

Jogászkorában a híres professzort, Kövyt hallgatta K.... Károly, s a világhírű tanár, huncutságai dacára is, nagyon szerette a lángeszű fiút.

Egyik óráján, az adás-vételi dolgokról magyarázott épen Kövy és megjegyezte, hogy minden ilyen alkalommal a *vevőnek* legyen esze.

Pénzfogytán volt épen Kari úrfi; a praelectio szöveget ütött fejébe. Napszállatkor kiment a Bodrog partjára, s hosszú lépésekben kezdett föl és alá sétálni. Ez nála mindig a magába mélyedés legmagasabb fokát jelentette.

Valami nagyon kedvezőt fundálhatott ki azonban, mert vagy egy óra lefolyása mulva szörnyű vígan kocogott befelé a városba.

Másnap reggel, fekete kaputrokkban, a lehető legkomolyabb ábrázattal állított be Kövyhez, előadva, hogy egyik nagynénje tiszteli alássan a professzor urat, lenne egy kis szőlőcskéje eladó, a mely épen mesgyés a professzor úr dülőjével.

Kövy régen szerette volna már kikerekíteni szőlőjét, borsosan is vette szomszédjaitól, aki eladásra szánta a magáét. Kapott tehát az alkalmon és ab in visis tenyerébe csapott K.... -nak.

- De legalább megnézzük, úgy a *hegy lábától* - tette utána Kövy professzor uram, aki nem valami különös szenvedélylyel üzte a gyaloglás sportját.

Tudta ezt a gyengéjét professzorának a nebuló, meg ösmerte rengeteg rövidlátását is, és vígan indult el vele a *hegy lábába*.

Kövynek tetszett a mutatott darab szőlő, csupa gondosan ápolt tőke, csak úgy zöldeltek a csipkés, széles levelek. Hamarosan megkötötték az alku, a pénzt nyomban le is számolta a tudós professzor.

Vagy három hét mulva aztán egy kis társaságot hitt meg Kövy, hogy bemutassa új szőlőjét. De mekkora volt csudálkozása, mikor a hegyre fölérve, barátai harsogó hahotával adták tudtára, hogy: *hiszen ez a régi szőlő!* - Még azok a Napoleon csatát ábrázoló fametszetek is ugyanazok voltak, amelyeket a professzor úr sajátkezüleg vagdalt ki valami külsőországi ujságokból és ragasztgatott föl a présház ajtajára.

Kövy dühös lett. Hivatta K.... -t, s mint ketrecébe zárt oroszlán járva fel s alá szobájában, vésztojóslóan mormogta:

- *Megölöm - simpliciter megölöm.*

K.... pedig a világ lehető legjámborabb és legközönyösebb ábrázatával nyitott be a haragos professzorhoz, és hagyta magára zúdulni a szidalmak áradatát.

De mikor Kövy egy pillanatra, lélekzet után kapva, megtörölte verejtékes homlokát, elébe állt K.... Károly és csendes flegmával csak ennyit mondott:

- Hiszen professzor úr maga tanította, hogy *mindig a vevőnek legyen esze*.

Kövy haragja egy pillanat alatt elmúlt. Elkezdett kacagni, s csak ennyit mondott az előtte álló ifjúnak:

- A mért oly figyelmes hallgatóm, ez egyszer elnézem a kázust. De egyéb praelectióimat is hasonlóképen igyekezzék majd megjegyezni az úr; például az *enyém tied*, meg a *per fas et nefas*-ról szólókat.

Még a híres gögös Comáromyn, Abaúj vármegye akkori alispánján, is kifogott K....

Negyedéves jurista korában, úgy husvéti vakációk táján, utazva hazafelé Károly úrfi, betért a *mádi kettős*-be.

Híres korcsma volt ez a húszas-harmincas esztendőkből, épen olyan jeles a pataki diákok életében, akár csak a *pityergő domb*.

Az éhség meg a szomjúság is gyötörte Karit, pénz meg nem igen akadt már a kis lajbi zsebében, akárhogy kotorászott is pedig benne.

Nagy, kecskelábu asztal mellett két *másodéves* falatozott egy tarisznyából. Ezeket átallotta egy kis honi elemőzsiáért megszólítani.

Nézegetett hát ki a homályos, szűk ablakon, mikor csak látja, hogy nagy csengés-bongással, ostordurrogással, négylovas hintó kanyarodik az udvarra.

Márciusban hűvös még az idő. Jóféle rókatorkos bekecsbe, prémes sapkába öltözött nemes úr kecmelődött elő a kocsi bőrfedele alul.

Hajdú emelte utána a pincetokot, dohányos bőrböncét, meg az illatos dioriummal tele töltött kulacsot.

- Hej, micsoda lakomát lehetne itt csapni, gondolta K...., aki az *ivóban* belépő úrban Comáromy alispánt, egyszersmind a pataki anyaiskolának az idéti főkúrátorát ismerte föl.

Rostélyost, kirántott csirkét rendelt a nagy úr, addig pedig, apertorium gyanánt, falatozott a hazulról hozott rózsapiros sonkából, foszlós kalácsból, hegyébe öntözgetve egy-egy kupica dioriumot. Rá is gyújtott a finom *csetnekivel* megtömött címeres tajtékpírára, ezenközben és körülnézve, megszólította a két falatozó diákokat.

- Kicsodák *kendtek*?

A juristák - tudva ki a kérdező, nem mertek a *kendért* se rezonirozni, de szörnyű alázattal felelték:

- Juristák, instáljuk alásan: másodéves pataki juristák.

K....n akadt meg azután a szeme vicispán uramnak, s odafordulva felé, megszólította:

- Hát *kend* kicsoda?

- Az, ami az a kettő! - felelte foghegyen K...., egyik újjával a diákok felé bökve.

- Hát aztán hányadik iskolás *kend*? - folytatta Comáromy, még jobban megnyomva a *kend* szót!

- Annyi mint az a kettő együtt véve - válaszolt rendületlen flegmával K....

A viceispán most újra a két szerény diákhoz intézte a szót, s megkérdezte tőlük, tudnak-e valamit.

- Hát úgy igyekszünk, hogy tudjunk - mondá köteles alázattal a két ifjú.

Comáromy nagyot fújt a csetneki dohány szép, kékes füstjéből s Károly úrfira intett:

- Hát kend Domine, tud-e annyit, mint ez a kettő együttvéve?

Épen ebben a pillanatban hozta be a korcsmáros a ropogós sülteket, nagy tisztességtudással helyezve azt a szépen megterített asztalra. K....-nak pokoli gondolata támadt. Ezt a lakomát ő nem adja az alispánnak, aki figyelmesen látszott várni feleletére.

- Tudok annyit mint *kendtek härman*, - vágta ki az agyafurt diák a slágert, s oda állt keményen az alispán elébe.

Ez több volt, mint amit a nemes úr elviselhetett volna.

- Pista!... Jóska! - kiabált hajdui után. - Kötözzétek meg ezt a gaz lurkót, deresre vele...

- *Nemes ember vagyok*, - szólt közbe azonban komoly büszkeséggel K.... s a régi világban ez az egy szó elég volt arra, hogy hajdú, pandur, perzekutor érinteni ne merje az illetőt.

Comáromy olyan dühbe jött azonban, hogy azonnal fogatott, s úgy el-kihajtatott a *mádi kettősből*, hogy még kocsijának a por-fellegét is alig lehetett látni.

- Megrendelt ebédjét nekem ajándékozta a *jó nagyságos úr* - mondotta farizeusi szelídséggel K.... a bejövő korcsmárosnak - majd ha visszafelé jön, kifizeti a rovást.

Azután nekiült az ebédnek, végig ette, de bizony az árát világéletében sem látta senkitől se a *mádi kettős* csaplórosa.

Nagyobbméretű „stikliket” követett el aztán Bécsben, mikor utolsó szigorlatát letéve, oda költözött fel.

Nagy lábon élt itt; *gróf K...*-nak, „*excellenc Herr*”-nak titulálta mindenki és míg a kakki birtokból telt, ebédeit, vacsoráit még itthon is sokat emlegették.

Igaz, hogy ilyen ebédeknél is megtett olyan stikliket, hogy igazi főurak, követségi titkárok mellé elegánsul kiöltöztetett hordárokat ültetve le, ezeket mindenféle bojár meg moldvai hercegeknek mutatta be. Az urak „*bruder*”-t ittak a hordárokkal s másnap K...., pokoli örömmel, ugyancsak ezek által küldött igazi úri vendégeinek nagy csomagokat, leveleket stb.

Egy ízben, nem volt épen pénze, bemegy a *Graben* egy elegáns divatkereskedésébe, ahol magának is, meg az inasának is egy-egy kalapot választ. A kalapot fejére teszi, oda áll a tükörhöz s jó előre betanított inasához fordulva, kérdi:

- Pista, hogy illik nekem ez a kalap?

- Mint a majomnak - feleli Pista.

K.... neki ront, kilökdösi a boltból a legényt, aztán maga is utána szalad s úgy eltűnnek a belváros egyik szűk zsák-utcájában, hogy a jámbor kalapos talán soha többé nem akadt nyomukba.

A legnagyobb *strages* azonban az volt, mikor beszállt egy üres udvari kocsiba s azt mondva, hogy ő N. N. főhercegnek *új magyar titkára*, a kocsissal Bécs egyik legfényesebb ékszeres boltjához vitette magát.

Itt is azt mondta, hogy ő az *új magyar titkár* s remek ékszereket válogatott össze. A boltból kijövet azonban már nem ült a hintóba, de nagyobb bizalom okáért a bolti szolgálival vitette maga után a csomagot.

Útközben betért egy borbélyhoz s annak hamarosan elmondta, hogy inasa nem akarja fogát kihúztatni. Egész éjjel ordít s őtet aludni nem engedi. Most kint áll, csalják be valahogy, fogják le és húzzák ki azt a gonosz fogat erővel is.

A borbély menten megfogadta az ismert gavallér parancsát! becipelték a bolti szolgát és mint K.... *inasának* kihúzták a fogát, mialatt ő meg szépen elszelelt a drágaságokkal.

Ezúttal azonban pórul járt. Az ékszerkereskedő nem hagyta annyiban a dolgot, s kiadták K.... Károly ellen az elfogatási parancsot.

Magyarországon, otthon érték már utól vele. Épen Gömör-Jánosiban, Szathmáryéknál mulatott valami nagy vendégségben, mikor hozták a *pecsétes írást*.

A házigazda meghökkenve nyújtotta át K....-nak, mondva:

- *Ez neked szól, Károlykám.*

K.... kissé elsápadt és bizonyára nagyon kényelmetlenül érezhette magát, de azért még élete e legválságosabb pillanatában sem tagadta meg az urat.

Hidegvérrel vette át az írást, bocsánatot kért a házigazdától az *alkalmatlan intermezzóért*, aztán a tükörbe vetve egy pillantást, megigazította félrecsúszott nyakkendőjét, úgy követte csak a törvény embereit.

- *Nemsokára visszajövök* - szólt még hátra az ajtóból és igaza is lőn.

A kakki birtok utolsó romjaiból kifizette K.... az ékszerészt s ezzel tettét *juxnak* minősítve, teljesen rehabilitálva bocsátották haza a vizsgálat leteltével.

A vizsgálat alatt pedig ügyvédek, bírák, mind csodájára jártak a geniális magyar fiúnak, aki többek közt egyszer azt is megtette, hogy egy nap alatt unalmában bevágta az egész kalendáriumot, a napszámokkal, névnapokkal, ünnepnapokkal, időjárás-jelzéssel, szóval *mindennel* együtt, egészen odáig, hogy: nyomtatta ez és ez, a *bécsi Schreyb-kalender nyomtatója*.

Színarany meg salak együttesen keveredett össze ennek a lángeszű embernek a jellemében, a kinek azonban erényei, hibái egyformán túlzottak voltak.

HISTÓRIA A RÉGI VILÁGBÓL.

Az ötvenes évek szomorú gyászában furcsa esetek történtek néha, amelyek a nagy szomorúságban sem nélkülözték a komikumot. Például, mikor *** Gyula, szabolcsmegyei nagybirtokos, hogy a bujdosó honvédeken könnyebben segíthessen, hivatalt vállalt. Mikor aztán a fölesküvésre került a sor, *** a balkezét emelte föl.

- *Die rechte Hand, Herr von* *** figyelmeztette a megyefőnök, mire a magyar úr egyet legyintett a kezével.

- Csak hagyja, legalább így azt hiszem, csak morganatikus házasságot kötöttem a kormánnyal.

A Polgár Károly esete sem utolsó. Pálffy Mór altábornagy, az ország helytartója, 1861 táján Gömörmegyén utazva keresztül, Osgyánban pihenőt tartott. Mig kocsisa abrakolt, addig ő maga a faluban sétálgatott, s feltűnt neki a Polgár Károly kastélya, amelynek egyik, toronyból álló részébe a szobákba létrán kellett fölmenni. Miután a hatalmas úr megszemlélte a különös kastélyocskát, kihívatta a gazdáját és így aposztrofálta:

- Hallja az úr, a maga kastélya nekem igen nagy mulatságot szerzett, azért mondja meg, van-e valami kívánsága, szívesen teljesítem.

- Köszönöm Excellenciád jóakarát - felelt vissza a szókimondó nemes úr, - de bizony nekem más kívánságom nincsen, csak az, hogy soha többé ne lássuk Excellenciádat Osgyánban.

Érdekes *Caput* a rejtegetések története is. Nemes uraiméknál megesett akkortájt gyakran, hogy igen finom, fehérkezű inasok szerviroztak, nagyon szomorú kocsisok tartották a parádés négyes gyeplőjét.

Zemplénben tudok egy úri familiát, ahol a kertész francia költeményeket olvasott föl a ház kisasszonyainak. Egyszersmind úgy prelegált a litteraturahistóriából, akár a Sorbonne-on lett volna professzor. Utóbb tudta meg csak kilétét a környék. Ősi családból származó lengyel gróf volt, aki Bemmel jött el harcolni a magyar szabadságért. Itt is maradt azonban a sötét idők elmúlásával is, magyar lányt vett feleségül, de grófi rangját többé sohasem vette föl s mint egyik elsőrendű tanárunk végezte életét.

Padlások, kukorica-górék mind búvóhelyekül szolgáltak.

Lónyay Jánosné, a ritka lelkes honleány, saját fiát, a későbbi nagynevű minisztert, hónapokig rejtegette egyik kastélyuk padlásán. Senki, csupán az ifjú nővére, Etelka tudott még hollétéről s édes anyjával fölváltva mentek föl hozzá ételt vinni, egy kissé beszélgetni vele, mert a sötét padláson se írni, se olvasni nem lehetett.

Ez különben mind csak keret a képhez. Tulajdonképpen históriámat most fogom elmondani, úgy, amint elmondták nekem azok, akik maguk át is élték az egészet.

*

Az ötvenes esztendőök elején jóra való magyar házból való leányok nem mentek mulatni, táncolni. Később aztán, mikor már kissé enyhült a nagy nemzeti fájdalom, s a fiatalság megkövetelte a maga jogait, a bálozó leányok, asszonyok egyhangúlag kimondották: *Osztrák tiszttel nem táncolunk.*

Pedig alig akadt város, de még helység is, amely akkor katonaság nélkül lett volna s kivált a lovasezredek tisztjei közt akadt akárhány szemrevaló legény. De hát amit megmondták, megmondták. Kosarat kapott, valahány ulánus meg svalizsér tiszt csak elment a bálókba.

Igy tettek a m...i nők is, köztük a legszebb, egy szép, fiatal özvegy, akit már leánykorában is *M. rózsájának* neveztek.

Pedig a nyalka uhlanus tiszték, akár a darazsak a szép, hamvas gyümölcsöt, úgy rajongták körül a gazdag asszonyt. Mert még földi javakban is bővelkedett, Istenben boldogult ura birtokot, szőlőket, pénzt és két nagy házat testálván rá, mikor kimúla az árnyékvilágból.

Ha üldögélt a barátok templomához nem messze lévő házának virágos ablakában, csak megmegcsörrent egy kard a rossz, hepehupás kövezeten, majd ott ugratta lovát a zöld *spencer*es nyalka tiszt úr. Bukétát meg annyit küldtek, hogy „*a sok száraz salátával tehenet lehetett volna etetni*” - jegyezte meg morogva a szép asszony atyja, egy bús magyar nemes úr. Végképp elkeseredett pedig, mikor egyik tiszt, egy szőke, csinos cseh báró, leányának nevenapján szerenádöt adatott a Regimentsbandával.

- Azzal a bandával, amely a császár nevenapján a *Gotterhaltét* húzza, ez már plusquam... dohogott mérgesen a pozsonyi diéták híres követe, magába fojtva az utolsó szót.

Ámor azonban világkezdetétől fogva fura sihederke volt ám. Akárhogy morgott, duruzsolt is az öreg hazafi, akárhogy lázadoztak is a szép asszony honleányi érzelmei, mindjobban rajta kapta magát, hogy fölfigyel, ha a kard megcsörren ablaka alatt, s nem tud többé olyan haragosan nézni a szőke tisztre, aki Toggenburgként függeszti rá tekintetét. Ámor nemcsak hamis, de mindenféle csalafintái is vannak. Nagyon ügyes alkalmosszerzőnek bizonyult be ugyanis hosszú évszázadok óta. Valami ösmerős családnál, ahol az egyik fiú - rossz anyagi viszonyok folytán kényszerülve - *aszskultánt* volt, s a hivatalnokok meg a katonatisztek is bejártak, találkozott hallgatag imádójával. Az ösmerkedés kikerülhetlenné vált.

Mialatt a *hol a gyűrű, hogy tetszik* és más egyéb ártatlan társasjátékokat játszottak a *vizitszobában*, a szép menyecske nemcsak arról szerzett biztos tudomást, hogy a szőke tiszt nyájas, kedves ember, de arról is, hogy megnősülés esetén ideálja leendett minden papucshősöknek. Ez pedig nagy pozíció egy olyan kardos menyecskénél, mint a fentebben említett.

Vége lett a játéknak, uzsonnának, hazaindult a társaság. A kapitány úr ideálja mellé furakodott, nagy készséggel elvette a *bajlit*, a crepon-kendőt, meg a parazólt és Saphir *Wilde Rosen*-jaiból citálva, igyekezett magát kellemessé tenni.

- Ezek a versek nagyon szépek - jegyezte meg az özvegy.

Már éppen haza értek akkor, a tiszt úr most *sarkalt*, összeverte a sarkantyúit és zengzetes harmóniát támasztott a nyári alkonyestében.

- *Szabad lesz a könyvet elküldeni Nagyságodnak?* - kérde még jobban elpírulva a különben is nagyon piros tiszt úr.

- *Hozza el maga* - mondta az asszony, de aztán olyan gyorsan be is surrant a kapun, mintha halavány rózsaszínű ruhájában valami tündéri látomás lett volna.

Érezte, hogy a hídat fölégette maga mögött, hogy három szóval egész jövő élete más fordulatba terelődik.

Még olyan patáliát azonban nem látott a világ, aminőt az öreg nemes úr csinált, mikor egy verőfényes délelőttön vizitába jött a cseh gavallér.

- *Az én házamban tiszt!...* - pattogott egyre-másra, de most már a szerelmes asszony legyőzte a szófogadó, szerető gyermeket. A szép özvegy kijelentette, hogy ez *a ház* tulajdonképpen az övé. Az első ura testálta rá, ergo fogadhatja benne azt, aki neki tetszik.

Erre az öreg úr még morgott valamit, amiből holmi *sirban való megfordulásról*, meg *ebadta svalizsérok*-ról szóló mondásokat lehetett kivenni, de többet aztán nem beszélt a leányához.

Évek múltak, évek teltek. A szőke tiszt úr régen levetette az uhlánus dókát, beköltözött a szép asszony házába, amelynek homlokára azonmód föl is tették a kettős címert hétágú koronával ékesítve, csak nem szólalt meg az öreg nemes úr. Pedig magyarul is konverzálhatott volna már a vejével. Kegyetlenül törte ugyan nyelvünket a derék cseh, de azért a világ minden kincséért sem ejtett volna német szót. Ha a vadászkutyáival nem konverzált volna így, talán végképpen le is hámlik róla a német szó. Páholyt bérelt a színházban s ő tapsolt legjobban, ha a népszín-műénekesnő valami régi szép magyar nótát énekelt, március 15-én pedig a diákokkal és csizmadiákkal versenyt harsogta a *Hazádnak rendületlenül*-t.

De mindez nem békítette ki az öreg szittyát. Még az unokáját sem akarta látni, pedig a kis fiút nemzetiszín-szalagos pólyában prezentálta a dajka.

- *Vigye innen ezt a svalizsér-ivadékat. Se testem, se lelkem nem kívánja.*

Menten el is fordult, amint beszéle, irtózatos füstfelhőket fújva abból a tajtékipipából, amelyet még Reviczky Ádám *kancelláriustól* kapott ajándékba.

Ezenközben pedig betelt a hegedűszóval annyiszor elmondott profécia:

*Megvirrad még valaha,
Nem lesz mindig éjszaka...*

Az olasz háború után országszerte nekipezsdült az élet. Bimbóztak a honfiúi remények, járták a Garibaldi-nóták, és kitűzvé a trikolórokat, felharsant a régi jelszó: *Ki a vivát?*

M... természetesen régi *követét*, az öreg nemes urat kandidálta, aki a határozati párthoz csatlakozva, ennek az eszméiért készült az új, alkotmányos harcba. Fáklyás-zene, szónoklatok, mindenből jutott quantum satis az öreg szittyának. A leánya házáról pedig akkora selyemzászló lengett alá, hogy az utcát söpörte.

- *Éljen... Éljen...* - kiabálta a hajdani osztrák tiszt s úgy korteskedett az apósa mellett, akárcsak az ólmosbotok virágkorában tanulta volna ezt a mesterséget.

Pedig hiszen szükség sem volt erre. Egyhangúlag választották meg a régi tizenhárompróbás hazafit.

A nagy diadal napján azonban mégis kibékült a vejével s mikor parolázott vele, foghegyről odavetette:

- Látom, magyar lettél egészen, csak kár mégis, hogy *cseh familiából* származtál.

Ezt leszámítva azonban, valósággal lelkes hazafi vált az egykori osztrák tisztből, beigazolvva Sándor Móric grófnak azt az állítását, hogy a szerelem meg a házasság a legjobb magyarosító.

MUSZKA KÉZ.

Most hatvan esztendeje nagyon szomorú nyár volt széles Magyarországon. A győzhetlennek tartott sereget már megverték Szegednél, az úri kastélyok, nemesi kúriák tele voltak muszka katonasággal. A végnek a kezdete volt már ez.

Hogy a gribovi szoroson át betört I. Miklós cár serege, először is Sárosmegye területére érkezett. Hamarosan tábornok ült pihenőre és ott ahol egykor a *nagyságos fejedelem* írta rendeleteit, *a száz hársfa alatt*, kozák katonák lovaikat kötötték a héthársi kastély híres faóriásaihoz.

A szomszédos Kapiváron cserkesz lovasok táboroztak. A tisztjei csupa georgiai herceg, királyok ivadékai. A vén orosz tábornokokkal éreztették is ezt.

Silván generális két nappal előbb érkezett Kapivárra s elfoglalt magának egy még meglévő szobát az oroszoktól megszállt kastélyban, mikor egy fiatal cserkesz hadnagy érkezett oda csapataival. Ez is szállást kért, de már nem akadt számára hely. A háziúr, pár hónap előtt még a vármegye omnipotens viceispánja, családjával régen a cselédházakba szorult. Ekkor hallotta a cserkeszt, hogy az utolsó szobát *Silván* generális foglalta el. Kapta magát, odahítt egy markos cserkeszt, betörette az ajtót, kidobáltatta az öreg tábornok holmiját, maga pedig bekvártélyozta magát a szobába. A viceispán úr csak hüledezett, de még jobban bámult, mikor estére kelve, a hazatérő *Silván* egy szót se mert szólni a *hercegnek*, sőt leült vele kártyázni, aztán pedig fölment aludni a szénapadlásra.

A cserkesz katonaság elég ildomosan viselkedett; de annál gonoszabb pusztítást vittek végbe a kozákok. Selyembútorok szöveteit lehasogatták, a képtárból pedig elcipelték az óriási méretű, rendkívül becses, régi olasz és holland mesterektől való képeket is. Ezekből csináltak sátrat s mikor elmentek, fölgyújtották, úgy hogy százezer forintnál nagyobb érték égett porrá ezekben a vásznakban. Ami kezök ügyébe akadt, bizony azt elemelték, egyik kozák pedig a családnak még a XIV. századból való drága keresztelő medencéjéből itatta meg a lovát.

Mikor a csapat már elindult, utoljára maradt a cserkesz lovasság. Éppen kifelé léptettek, az útra vezető nagy fasorban, hogy a *herceg* meglátta a háziúr gyönyörű szép, tizennégy esztendő leánykáját. Eldugták eddig; most, hogy már távozóban volt a sereg, bújt csak elő rejtekhelyéből, gyanútlanul szedegetve réti virágokat. A tiszt egyet gondolt, sarkantyúba kapta lovát, melléje ugratott és már nyergébe kapva a síró, reszkető leánykát, elviszi magával, ha nem jó segítségre a család egy régi szolgája, egy *Barbulyák* nevű erdőkerülő. Ez látva a muszka tiszt cselekedetét, eszeveszetten futott árkon-bokron keresztül; a csapat elé érve, szeredásából kivette a paprikatartót és úgy tele szórta a cserkesz herceg szemét, száját, hogy eleresztette a leánykát, aki a ló oldalán végigcsúszva, szerencsésen megmenekült.

Érdekes megemlíteni azonban, hogy ugyanez a tiszt, egy másik előkelő magyar úri házból mégis csak ellopott egy lányt s azt magával vitte Oroszországba, ahol nőül vette s holtáig a legnagyobb fényben és kényelemben tartotta.

Ahova csak jöttek a muszkák, a leányokat mindenütt elrejtették. Így tettek Vác-Hartyánban is, ahol a két szép *Rudnay-leányt* azonnal elküldték a kastélyból. Itt is nagy pusztítást vittek véghez a kozákok. A hordókból kieresztették a bort, úgy hogy a pincében 20-25 akós hordók könnyű dióhéjként úsztak; az óriási széna- és szalmakazlakat pedig fölgyújtva, minden lábas jószágot elhajtottak. Gosztonyi Lajosnak ugyanebben a faluban fekvő birtokán és kastélyában ellenben semmi kárt nem tettek, mert itt maga Konstantin nagyherceg szállt meg, aki szigorúan eltiltott minden garázdálkodást.

Ahol a tisztek szigorú fegyelmet tartottak, ott egyáltalában semmi pusztítás nem történt. Debrecen városa, miután Nagy Sándor József csapatait összetörte a túlnyomó haderő, tele volt muszkával. Temérdek tiszt szállt meg ott, maga Rüdiger tábornok is.

A legtöbben a *Rhédeyek* családi házában kvártélyozták be magukat. Matkovicsné, a család leánya, számtalanszor emlékezve meg az invázióról, mindig hangsúlyozza, hogy az ő muszkáik mennyire udvariasak voltak. Ha valamelyik katona a legkisebb kihágást engedte meg magának, szigorúan megbüntették s mikor egyik, a húst a tűzhelyen álló fazékból még félig nyersen kilopta, ott a ház előtt, a piacon húzatta deresre egy kis hadnagy. A szobákban és az udvaron a legnagyobb csöndben jártak s még arra is ügyeltek, hogy csizmájuk foltot ne hagyjon a pallón.

De nem mindenütt voltak ilyen tisztek, egy része Debrecenben is megengedte a rablást. Így fosztották ki *Boka* Károly, a híres muzsikusz házat, elvivén száz aranyat érő kremonai hegedűjét, értékes emlékeit és összes ruhaneműit. Mikor Zichy Ferenc gróf kormánybiztos fölrendelte Bokát Paskievics városházi lakására hegedülni, rossz kukoricadrágban, lábán papucsos érkezett az országnak leghíresebb primása. Néhány hónap előtt még Kossuthnak húzta kedves nótáját: *Megkövetem a téns nemes vármegyét*, nem igen volt hát ínyére, hogy zenével kísérje a haza haldoklását. De nem ellenkezhetett a hatalmas urakkal... Játszott nekik és többek közt elhúzta azt is, hogy: *Megvirrad még valaha*. Zichy Ferenc elvörösödött a haragtól és rendre utasította Bokát. Ez azonban már akkor nem sokat törődött semmivel és így felelt:

- Elvitte a muszka a hegedűmet, a ruháimat, fölégette a házamat, most akár akasztasson föl engemet is.

A cigányok általában *nagy magyarok* voltak. Mert mikor Kolozsvárott ráparancsoltak Salamonra, hogy húzza el az orosz himnuszt, különben *Pulver und Blei*, el is húzta azt a főtéri Lábasház előtt, ahol az orosz főtisztek vacsoráztak, de olyan írtózatossá hamis hangokkal, hogy a mulató oroszokat a szó szoros értelmében megszalasztotta.

Roppant pusztítást vittek végbe a debreceni csata után a kozákok *Vay* Ábrahám uradalmaiban. Csegén a kazlakba rakott termést fölgyújtották, a gulyákat, a ménest és a nyájakat elhajtották, a butorokat összehasogatták és szantál- meg ébenfából rakott tűznél főzték meg ebédjüket.

Berkeszen a gróf családjának ott lévő tagjai annyira féltek a muszkáktól, hogy a legelrejtettebb szobákba zárkóztak el. Ide zárták el a gróf két kis leányunokáját, Ilkát és Leoniet is. Alig egy-két éves volt a két leányka s még etetni kellett őket. A nagy zűrzavarban a dajkákat külön szobába tették, úgy hogy mire elvonultak a muszkák, az angyszép leánykákat nagybetegen, a sírástól és éhségtől kimerülten találták. Fejedelmi vagyon közepette majdnem éhen haltak.

Világoson, a *Bohus*-féle kastélyban szálltak meg utoljára a muszkák. Itt már nem garázdálkodtak, csupa főtiszt volt jelen a magyar história egyik örökre gyászos emlékezetű momentumánál. Garázdálkodásra már nem is volt ok: a vérbe, könybe fült haza, egész Magyarország, ott feküdt I. Miklós cár lábainál.

AZ ÁLSZEMÉREM MÁRTIRJA.

Jakabffy Tódor véres holtteste után bezárult a kupai családi sírbolt nehéz vasajtaja. Elhangzott a *Circum dederunt me* velőtrázó szólama és a szomorú tragédia felett napirendre tért a világ, mint sokkal nagyobb, megrendítőbb katasztrófák felett is.

Csak a krónikás gondolkozik még el egy kissé, boncol, analizál és felveti azt a kérdést, hogy tulajdonképpen miért kellett az életerős, jobbra hivatott férfinak meghalni, volt-e általában joga maga ellen fordítani az életét kioltó fegyvert?

A napokban olvastam Jost Adolf szociális író egy nagyobb tanulmányát a „*meghalás jogáról*”, melyben azt fejtegeti, hogy szabad-e valakinek öngyilkosnak lenni, azaz vannak-e esetek, a melyekben egyik-másik individuumnak a halála úgy az illetőre, mint az emberi társadalomra nézve kívánatos.

Nem Jost az első, aki ezt a kérdést felveti; a múlt században is foglalkoztak ezzel a kérdéssel Hume és Robeck, - Scheer pedig, a modern német irodalom egyik legkiválóbb essayistája „*Menschliche Tragikomödie*” című munkájának egyik passzusában *gyáva megfutamodásnak* nevezi az öngyilkosságot, megfutamodásnak a sors csatájából.

De Scheer csak fakó tudós, aki soha életében nem járt a turfra, soha nem vett kártyát a kezébe; hogyan lehetne hát fogalma a *kaszinói becsülete*ről, a high life *saját külön* becsületéről?

Furcsa egy *izé* ez, és csak az tud róla beszélni, aki köztük élt, aki ösmeri ennek az exkluzív körnek minden jó és rossz tulajdonságait, aki vérükből való vér, húsból való hús.

A Jakabffy öngyilkossága juttatta nekem eszembe ezt a történetet, melyet most, úgy a hogy történt, elfogok mondani és amely érdekes világot vet erre a *saját külön* becsületre.

* * *

Mindjárt a kiegyezés utáni években történt, egészen világosan nem emlékszem már a dátumra.*

Hőse ma már okvetlenül miniszter vagy miniszterviselt ember volna, ha az az *ici-pici sajtóhiba* nem történik életében. Délceg volt, mint kevesen, rendkívül széleskörű ismeretekkel, szorgalma példabeszéddé vált és ambíciójának a legnehezebb munka is könnyű volt. Pályáját a bécsi kancelláriánál kezdte s mikor a felelős magyar miniszterium megalakult, egyike volt az elsőeknek, akit egyik igen magas bizalmi állásra kineveztek.

Egyike volt Andrassy számos „*jobb kezei*”-nek és a zseniális gróf a legkomplikáltabb feladatok megoldásával bízta meg az alig harminc éves férfit. Fokról-fokra rohamosan emelkedett a hivatalos ranglétrán és özvegy anyja, testvérei családjuk régi fényét, régi hírnevét látták általa felragyogni.

És Visnyei Elek - nevezzük így - nemcsak mint hivatalnok, de mint ember is örökösen ki-tüntetéseket tárgyát képezte. A szalonokban kiváló szerepet játszott, rendkívül kedvelték sziporkázó szelleme, ragyogó élcei miatt, a nők rajongtak érte, férfiak példányképnek választották és Andrassy Gyula termeiben a zseniális háziúrral vetekedtek az esprit-ben.

* A történet szereplőinek nevét a szerző elhallgatja és álnevekkel pótolja.

Nagy előnyére volt, ősi nemessége mellett, hogy családjában grófi ág is volt, mely azonban kihalt, és hogy gyermekkori barátja, gróf Ruszkay Emil, egy erdélyi főnemes, minden társaságba bevezette.

Csinálhatott volna fényesnél fényesebb partikat, milliomos lányokat kínálva Visnyeinek mindazok, akik látták rohamos emelkedését, de hiába - szíve már fogva volt.

Egy szintén előkelő, de sok anyagi gondokkal küzdő családdal ösmerkedett meg időközben s a család egyik leányába beleszeretett.

Szép lány volt, hófehér arcborrel, veresbe átjátszó dús, szőke hajhullámokkal.

Volt valami sajátságos bűbáj ebben a lányban, amit még emelt főúri származásának a varázsa.

Visneyi minden szabad idejét náluk töltötte s rövid időn jegyese lett a szép leánynak.

Szerelmén kívül még egy borzasztó szenvedélye volt a nagyramenendő fiatal embernek: *a kártya*.

A síma lapok lázas izgalomba hozták és egész éjszakáit a zöld asztal mellett töltötte. Egy darabig kedvezett neki a szerencse, de egyszerre csak elkezdett veszteni.

Vesztett, eszeveszettül vesztett. Menyasszonya családjának anyagi zavarai is nőttön-nőttek ez időtájt - hivatalos fizetése túl volt terhelve adósággal és Visneyi kapkodott, mint a vízbe haló, kétségbeesett kölcsönök, uzsorák, előlegek, mindent megkísérlett. De semmi sem volt elég az imádott nő zavart anyagi ügyeit rendezni és saját kártyaadósságait fizetni.

Egy szerencsétlen pillanatban aztán odaírta egy váltóra jó barátjának, Ruszkai Emil sógorának, egy dúsgazdag mágnás, báró Deszkinek a nevét. Egyre bízott még szerencséjében, a kártya-szerencsében; jövődöbeli anyósa is beszélt egy milliomos pártfogójáról a családnak, aki mindnyájukat kivágja majd a bajból - hiú reménykedések voltak mindezek...

A váltó lejárt, Ruszkai épen távol volt Budapesttől és Deszki báró, nem is gondolva, hogy Visneyi írta oda nevét, az egész dolgot valami nagy turpisságnak gondolva, *hamisított*nak nyilvánította a váltót.

Óriási port vert föl ez az affér - Visneyi menekült, de egy olaszországi kikötővárosban elfogták és hazahozták.

Kezdődött a vezeklés, a martýrum, meghurcoltatás Golgothája...

Olyan osztatlan részvétet még egy ember bukásánál sem láttam, mint éppen ennél - szép asszonyok zokogtak, komoly férfiak szeméből fölszivárgott a könny:

- Csak olyan deli ne lett volna!

- Csak olyan nagy jövőt ne tett volna semmivé!

És mégis - nem tett érte *régi pajtásai* közül senki semmit, és elfordultak tőle az utcán azok a szép mágnásnők, akiket annyiszor mulattatott hosszú négyesek szövényes figurái alatt...

És Visneyi Elek mégsem lett öngyilkos - *özvegy anyja volt, akiért élnie kellett*.

Jöttek a megpróbáltatás, a szenvedés napjai.

Kizárva az emberi társadalomból, annak söpredéke közé kerülve, mit élvezhetett az, aki csak rövid idő előtt a legfényesebb termek szívesen látott vendége, híres államférfiak kedvence volt; akire az uralkodó kegye mosolygott.

Oh! sokkal nehezebb volt ezt az életet elviselni, mint egy golyóval véget vetni annak a reménynélküli életnek, amely úgysem volt *élet* többé.

Testben-lélekben megtörték a sanyarú hónapok és mikor kiállta büntetését, a melyet a földi igazságszolgáltatás ráért, csak árnya volt a régi daliás Visnyei Eleknek.

Ott állt tanácstalanul az élet nagy hajótörése után, - nem tudva, mi lesz ebből a rettenetes *mából*, a melynek nincs is *holnapja*.

Végre egy ösmerőse a régi fényes napokból, egy ember, akinek arany szíve és olyan nemes lelke volt, a milyen alig akad azokban a hideg, szertartásos termekben, fölkereste a szegény embert, a *társaság* szomorú számkivetettjét.

Sohase kártyázott vele, nem mulattak együtt, futólag beszélt vele néha pár szót, mert nejének gyermekkori játszótársa volt s ez mindig szívesen emlékezett rá vissza.

De most, mikor mindenki elhagyta, fölkereste és baráti jobbát nyújtotta felé.

Nem lett a keze szennyes ennek a ritka nemeslelkű gavallérnak, aki pedig kristálytisztá becsületén soha egy lehelletet se tűrt el.

- Ne hagyd magad! Neked kötelességeid vannak, élj ezentúl azoknak, és keress megnyugvást és kiengesztelést a nehéz küzdelemben, ami reád vár! - biztatta a szegény elbukottat, aki hálás, szomorú mosolylyal rázta meg a nyújtott kezét és majdnem sírva fakadt a meghatottságtól.

- Majd utána nézünk valaminek! - szólt aztán szokott szűkszavúságával és nem akarva nyújtani a kínos jelenetet, búcsút véve, távozott.

Aztán szólt néhány képviselőnek, miniszternek és mindig így fejezte be mondókáját:

- Senki sem tudhatja, mi lesz a vége... ne ítéld, hogy ne ítéltess; *dugjátok* be valahová azt a szerencsétlen Visnyeit!

És Visnyeit csakugyan *bedugták*.

Egy vasúttársaságnál találtak neki valami alkalmas hivatalt, csupa olyan emberek közt, akik nem tudnak semmit a társaságbeli urak dolgairól.

Reggeltől estig ott görnyedt most már az íróasztal mellett és számolt és rubrikázott és *másolt* az, aki a diplomáciai jegyzékeket és okiratokat fogalmazta egykor, s akit úgy hívtak, hogy a kormány *arany pennája*.

Túrte a korlátozott műveltségben mélyen alatta álló emberek fölényét, durva rendreutasításait is néha, de nem zúgolódott.

Dolgozott és a robotmunkában lelke megnyugvást talált, mert kenyeret adott anyjának, aki nagyon öreg volt már és kívüle nem volt más támasza.

Ernyedetlen szorgalma, nagy tehetsége végre itt is kitűnt és évekig tartó szakadatlan munkásság után oda vitte, hogy följebb emelkedett, s ha igazi jólétre nem is tett szert, de annyira mégis vitte, hogy megélt tisztességesen, és egy kis kényelmet is biztosíthatott magának.

Hogy ki volt, mi volt hajdan? mily szerepet vitt a társadalom legmagasabb fensíkján, senki sem sejtette róla azok közül, akikkel együtt élt. Az emberek felejtene, az öregek meghalnak, a fiatalok nem törődnek rég elmúlt dolgokkal az alárendelt hivatalokban. Ő maga nem beszél a múltból semmit, új ember lett belőle, rákényszerítette magára a feledést és nem emlékezett semmire, sem a szenvedésekre, sem a boldog napokra, a melyeket átélt.

Megbocsátott magának, leszámolt a saját lelkiismeretével és visszanyerte nyugalma...

De hát van ebben *morál*? fogják kérdezni azok, akik a becsület kérdéseiben a konfliktusok más megoldását nem ismerik, csak azt, a melyet *golyóval* lehet elintézni.

Elemezzük csak ezt a kérdést. Én szerintem nemcsak az volt férfias dolog ettől az embertől, hogy az anyja jóvoltáért tovább húzta az élet igáját s így kötelességét teljesítette, hanem az is, hogy *zúgolódás* nélkül megadta magát sorsának, holott *bűnös* nem volt, csak: *hibás*.

S ezt úgy kell érteni, hogy maga Deszki báró, akinek nevét a váltóra odaírta, tette neki a legkeserűbb szemrehányásokat, hogy ha pénz kellett neki, miért nem *szólt*, és ha már odaírta a nevét, ismét *miért nem szólt*? mindkét esetben örömet segített volna rajta, hiszen a *bizalom* oly fokú volt kettőjük közt, hogy oly összeget, aminőről az a váltó szólt, akár a zsebéből is kivehetett volna minden felhatalmazás nélkül, mint ahogy egyik testvér hozzányúlhat a másik pénzéhez.

És mégis, mi történt? Deszki báró nem tehette, hogy a mely aláírását egyszer megtagadta, utólag elösmerje, mert ezt bűnpalástolásnak hívják. - Visnyeit tehát megmenteni nem lehetett.

Gonosztevők közé került: nem azért, mert gonosztevő volt, hanem mert nem volt *bizalma*.

Ennél keserűbb tragédiát se sokat látott a világ - annál nagyobb lelkiérő kellett hozzá elviselni a bukást és a megaláztatást, mikor csak formaszerűen követett el valaki hibát; valódi büntől azonban távol állott a lelke akkor is és azután is, a legnagyobb megpróbáltatások rettenetes napjaiban.

Már most: én tudom érteni, ha főbelövi valaki magát, mikor erkölcsileg teljesen megsemmisült és anyagilag is elbukott. Azt is értem, ha az ilyen emberben *nincs már annyi becsület-érzés*, hogy ezt megtegye, aminthogy Jakabffyról is feltételezték - bár tévesen.

De semmikép sem tudom érteni, hogy bírja el a meggyaláztatást az, aki bensejében érzi, hogy erkölcsiében nem romlott meg, mert amit tett, annak a hibás lépésnek csak az *álszemérem* volt az indító oka és nem alacsony pénzvág, vagy más megbecstelenítő érdek.

Ha rettenthetetlen bátorságának számos tanújelét nem adta volna: azt mondanám, *gyáva* volt talán.

De tudom, hogy az nem volt s ezért imponál nekem szegény Visneyi Elek.

EGY SZÁRKOFÁG TÖRTENETE.

A nő szép volt, mint Ginevra és a lovag deli, akár csak Lancelot - de ennek a hűsége nélkül.

A romantika lejárta magát. Élni, élvezni akar mindenki, letépni a rózsát és ha már betelt illatával, eldobja.

Virág sorsa hervadás és nem egészen jogosulatlan Cherbuliez ama mondása:

A virág csak egy napon át virul - a boldogság csak egy éjszakán át tart.

Ez volt *** Emánuel gróf devise-e is, aki úgy taposott a megtört női szívek felett, mint egy hódító Caesar a leigázott népeken.

Künt borús az ég, őszre válik a hervadó táj, önkénytelenül is a mulandóságot juttatva eszünkbe, s elborongva, elmélázva réges, régen elfelejtett éneken régi mesét mondok egy új nemzedéknek.

*

A budapesti református templomban van egy márvány-szárkofág, csodálatosan szép nőt ábrázoló, aki messze ködös Albionból szakadt a magyar földre s távol hazájától és övéitől, itt alusssza köztünk örök álmát.

Mikor még azok a néma, lezárt kőszemek a kék tűzében ragyogva, mennyországot ígértek a férfinak, mikor azok a hideg, kőajkak lángoltak és forró csókkal hozták lobogásba a vért! Szerette férjét, aki szintén magyar gróf volt, egyike a legelőkelőbb nemzetségeknek, mindaddig, míg a kigyó be nem férközött házasetük édenébe.

A csábító lovag erős volt, és merész és hajh - „egy szó elég a nőt megrázni”, éppen úgy elbukik a síma parquetten mozgó nő, mint az a szegény leány, aki hideg téli estén, foszlányos ruhában, dideregve, éhesen áll meg a csemege-árús kirakata előtt, tágra nyílt szemekkel, száraz ajkkal nézve a pirosra sült, ropogó bőrű malacot.

A vér, a vér!

Az viszi, hajtja az emberiséget s míg „Noéminak parancsol az erdő”, hogy szeressen, hogy od’adja magát, addig a büszke úrnő, akinek rangja, vagyona van, a titokzatos, selymes boudoirban éppen úgy rabja lesz érzékeinek, éppen úgy odadobja magát, ha fölébred a vágy és eljön az *igazi*...

Így történt a rideg konvenciók közt, merev társadalmi szabályok légkörében nevedezett ladyvel is.

A deli lovag megtetszett s rövid időn *secret publie* volt már viszonyuk, amelyet mindenki tudott, csak éppen a férj nem, amint már rendszeren a szegény Dandin Györgyök az utolsók ennek a megtudásában. De *** Emánuel gróf nemcsak merész, de erőszakos is volt szerelmében, - azt akarta, hogy szíve hölgye kizárólagosan az övé legyen, csak őt boldogítsa egyedül.

Egy ízben, viharos őszi este volt - az utcákon halványan lobogtak a lámpák és éjjeli köpenybe burkolva járt az alabárdos őr, mikor a gróf, a rejtett lépcső kis kulcsát magához véve, fölment a ladyhez.

Tudta, hogy férje a kaszinóban sokkal jobban el van merülve az écarté-játszmában, semhogy azt a legszebb, legszerelmesebb asszony kedvéért is félbe szakítsa.

- Ez nem tarthat így, *my dear*... vagy ő, vagy én... szakítsa szét ezeket az átkos kötelékeket, amelyek úgyis régen bilincsekké váltak és jöjjön velem... El, messze, délnek forró tűznyarába, ahol a homok híg aranyként csillámlik a nap izzó, lángoló sugarain, ahol a pálmák rejtelmes édes álmokról suttognak és a fehér virágú lótosz ing-leng a szent folyón és eped, és reszket a hold fényén, amely kéjesen ömlik rá, mint szerelmes olvadó csókja hölgye ajakára. - Jöjjön, jöjjön, *my dear*, ott, távol e nevetséges társadalmi szokásoktól, ezektől az álszent, erényt prédikáló Tartuffeöktől leszünk mi boldogok.

Ah, mert hiszen mi, urai a teremtésnek, mind született ékesszólókká válunk, ha arról van szó, hogy teljesen elszédítsünk egy gyöngé asszonyt, akit úgyis csak a szemérem utolsó, már igen gyöngé bástyája tart vissza attól, hogy karjainkba omoljon.

Ékesszólóvá vált Emánuel gróf is, aki pedig később, mint a *parlament tagja*, arról volt nevezetes, hogy különben éles és logikus beszédeiben két mondatot se tudott dadogás nélkül elmondani.

A szép asszonyra is átragadt a férfi elementáris erővel kitörő vágya és szerelmében megfeledkezve mindenről, szavát adta, hogy követni fogja.

- All right, de jegyezze meg magának mylord, hogy abban a pillanatban, amelyben megcsal, én halott vagyok!

A komoly szavakat forró, lázas csókokkal fojtotta el a szép nő ajkán a gróf, aztán túlboldogan, a győzelem édes mámorától kábultan osont ki a palotából.

Ébredni kezdett már az utcai élet is. Hajnalodott künt... Emánuel gróf aztán készült a nagy afrikai útra és készült, boldog álmokba ringatva lelkét, a szép, szerelmes asszony is.

Az elutazás előtti napon a színházban találkoztak. „*Lucia*”-t adták, Donizetti édesen kéjelgő melódiáival. Az ötvenes évek publikumának egyik great attractionját.

Mikor az utolsó fölvonás után legördült a függöny és a gróf a foyerben néma főhajtással vett búcsút a ladytól, ez halk, határozott hangon suttogta fülébe:

- Tehát holnap este... a pályaudvaron találkozunk.

Emánuel gróf némán intett fejével.

- Good by!

- Good by!

És aztán, mikor a szép asszony másnap este kihajtatott a vasúthoz, a közönyös utasokkal telt csarnokban sehol sem látta lovagját.

Az óra mutatója kegyetlen ridegséggel haladt előre, percekre darabolva föl az elszálló életet - - utas, utas után jött, egyik kocsí a másik után robogott az üveges fedél alá, csak az nem jött, akit szerelmes szívvel, kétségbeesett vágygyal várt egy nő, sűrűen lefátyolozva és elrejtve magát a bejárat egyik oszlopának árnyába.

Oh! ha itt meglátnák - a szégyen ölné meg.

Egyszerre élesen, hosszan füttyentett a mozdony, a jelzőharang harmadszor is megkondult és lassú nyikorgással, nehezen, mint egy füstöt és tüzet okádó szörnyeteg mozgott ki a vonatsor a pályaudvarból.

A lady láztól összeverődő fogakkal ugrott be egy bérkocsiba és zokogástól elcsukló hangon mondta meg a kocsisnak, hová hajtson.

A Lipótváros egy utcáját nevezte meg, az Emánuel gróf palotáját, és szélsébséggel indultak meg a lovak.

A portás bámuló szemekkel ismerte föl a sűrű fátyol alatt is az egész fővárosban ismert szép asszonyt, de még jobban bámult, mikor megmondta, hogy sürgősen kíván a gróffal beszélni.

- Az lehetetlen. - Hiszen ő méltósága ma a hajnali vonattal Olaszországnak indult, hogy régen tervezett afrikai vadászatát megkezdje!

Halálsápadtan, támolgyó léptekkel ért kocsijához a grófnő és a kocsisnak már a portás mondta meg lakása címét, mert a fuldokló zokogás elfojtotta szavait.

Rövid út volt ez hazáig, de a Golgotha útja.

A szerencsétlen asszony a csalódás összes keserveit átszenvedte, és úgy érezte, mintha szívéig hatott volna a jeges dermedés.

Mindent, mindent egy kockára tett - va banque, a kocka vakot mondott - tudta, hogy elvesztve a játszmát, elveszítette az életet is.

Angol volt. Határozott szerelmében, határozott a konzekvenciák elviselésében is.

Mire palotájának lépcsőin fölhaladt, már szeme száraz volt és magába fojtva tenger keservét, nyugodt, csöndes lépésekkel haladt el a rá várakozó cselédek előtt.

Íróasztalához ült és egy halvány lilaszín *Bath*-féle papírt véve elő, hajszálvékonyágú, virágsziromhoz hasonló betűivel a következő szavakat írta rá:

- *Ön megcsalt, én meghalok. All right!*

Borítékba tette és megcímezte. Emánuelnek szólt a levél, akinek Brindisii adressze ott volt a portásnál.

Más nő talán utánna ment volna a hűtlen lovagnak - ő nem tette... büszke volt arra, hogy szerelmét erőltesse, mely immár kilobbant. Hiszen ha a gróf még szeretete volna, nem szökik meg előle és nem hagyja itt a kétségbeesés és a szégyen prédájául. A levelet postára tette, szekrényéhez lépett, s egy üvegcsét emelve ki a fiókból - szótlansul föl hajtotta a sötétzöldes színű folyadékot.

- Fare-well te szép világ, boldogság, szerelem, élet, fare-well! - - -

*

Mikor a szocietásban híre futott, hogy a szép, mindenki által szeretett, becsült asszony megmérgezte magát, óriási lett a szenzáció.

Kocsi kocsit ért a palota előtt és ravatala, amelyen úgy feküdt, mint egy ideálisan tökéletes alabastrom-szobor, valóságos virágerdőhöz hasonlított.

„*Kedvest a kedvesnek...*” elhalmozták rózsával, ibolyával, gyöngyvirággal, hajh, de a halál sötétjét nem teszi szebbé a virágok pompája, a hívalkodó, hazug fény...

Post mortem nulla voluptas... Ebben a kis földi zúgban, ahol minden halandó megtalálja a maga jászolát és benne eledelét, a nagy Heineként, mégis csak szebb az élet, mint a Hades ismeretlen, titokzatos homályában. - Sírt a férj, sírtak a barátnők, sírt az egész főrangú világ és

mikor a temetés után bezárult a kálvinista-templom kriptája a kihűlt szív mögött, megindultak a találgatások, az *on dit*-k, hogy így, hogy úgy...

A grófnő öngyilkosságával csakhamar kapcsolatba hozták Emánuel gróf elutazását és elkezdtek az összefüggést keresni.

Valóban sohasem derült ki egészen a dolog - mert Emánuel, akinek jó oka volt évekig orosz-lánokra vadászni, tájára se jött a magyar fővárosnak, más pedig úgy sem tudta a valódi okot.

Réges-régi dolgok már ezek. Nemcsak a sírokat, az emberek emlékét is befödi a feledés moha - elfelejtették régen ezt az esetet is, mint annyi mást és szinte regény számba megy már, ha ócska visszaemlékezések nyomán, mint mesét meséli el a *Félmúlt idők* krónikása.

A KIK NEM EGYESÜLHETTEK A HALÁLBAN.

A halál megszüntet haragot, neheztelést; jeges lehelletére eloszlik a legridegebb gyűlölet s kaszájával lesújtja a testvérharcra kivont kardokat.

Fejedelmi fény vette körül a ravatalt. Sápadt gyertyák lángja büszke címerekre vetette világát s a gyászba borúlt ősz anya mellett ott álltak a fivérek, szemükben könnyel, szívükben bánattal, hogy annak az immáron csöndessé vált embernek, míg élt, annyi fájdalmat, annyi keserűséget okoztak.

A dobogni megszűnt szív oly nemes volt, mint kevés - de hajh - a késő megbánás nem keltheti többé életre a halottat s az elköltözött hidegen, mereven feküdve a nagy gyászpompa közepette, nem láthatja többé, hogy síratják most azok, akiktől a sors, az élet olyan nagyon elválasztotta!

És a gyászsobákban, a sok fekete drapéria, a sok gyászpompa közt, mindenütt lemosolyog a falról egy bájos női arc, két álmatag szem, mintha a mosolyt egyszerre valami fájó, fanyar vonás váltaná föl, a szellemajk halkán, panaszosan suttozja:

....Hát mégse, mégse váltod be szavadat, mégis egészen elválaszt tőled a halál - - -

* * *

Nagykárolyi *Károlyi* Gábor grófot oda temették a Kaplony nemzetség ősi sírboltjába, abba a fülkébe, amelyre egykor az ő szarkasztikus modorában azt mondta a sírboltot őrző jó páternek, hogy fölmondja *azt* a lakást.

Ott, és nem a kerepesi temető virágokkal körülültetett sírboltjában, ahol neje, az ő imádott *Amelieja* nyugszik.

Télen, nyáron mindennap kijárt ehhez a virágos sírbolthoz Károlyi Gábor és mindennap friss virágcsokor volt a sírbolton, *Amelie* kedvenc virágaiból összeállítva.

Valami csodálatos, igazán bámulatot gerjesztő volt az a vonzalom, az az imádással határos rajongás, amit Károlyi Gábor a neje iránt érzett.

Úgy szerette, mint csupán olyan emberek tudnak szeretni, akik érzelmeiket nem forgácsolva szét, egy lángban összpontosítják.

Amelie volt a grófnak egész világa, pótolta neki a testvéri, a szülői szeretetet és lelke egész erejével csüggve rajta, élete elvesztette tartalmát, célját, midőn a halál megfosztotta nejétől.

Különben *Major* Amália - ez volt családi neve, és nem volt polgárleány, mint egyes lapok írták, hanem egy györmegyei ősrégi család sarja, Major 1848-49-iki honvédőrnagy unokahúga - a legnagyobb mértékben meg is érdemelte ezt a szeretetet.

Férjének lelkületét legparányibb redőiben is ösmerve, sohasem volt a két ideális gondolkozásu lény közt félreértés, disszonáns hang nem háborította boldogságuk zavartalan harmóniáját.

Amikor Párisban laktak, eleinte igen nagy nyomorral küzdött a grófi pár, úgy hogy Major Amália számtalanszor elbeszélte később egy budapesti ösmerősének, hogy volt idő, midőn vacsorára nem ettek csak kétszersültet.

Ritka szép világot vet Gábor gróf lelkületére, hogy midőn atyja kitagadta, többé egy fillér kölcsönt sem vett föl, mondván:

- Nem tudom, vissza fogom-e adhatni; megrontani pedig senkit sem akarok!

Mikor aztán családjával egyezséget kötött, a halálig önzetlen hű barát, Eötvös Károly közbenjárásával, akkor már jobb napok következtek.

- Ameliéért örülök leginkább, - mondta a gróf ifjabb Komáromy Györgynek ekkor, - mert igazán csak az fájt, hogy ő nélkülözött.

Mikor már apanaget kapott, akkor rendkívül sok jót tett Párisban élő magyar írókkal, művészekkel; így Burger fiatal festőművésznak igen szép műtermet rendezett be és lehetővé tette, hogy tanulmányait folytassa.

A gróf szerette Párist, de később már vágyott haza és különösen vágyódott haza Amelié.

De mikor aztán hazajöttek, csakhamar vészes felhő fenyegette boldogságukat.

Az imádott asszony betegeskedni kezdett; súlyos kór törte meg, úgyszólván élete virágjában.

Károlyi vigasztalhatatlan volt. A legtudósabb tanárokkal konzultált, hatalmas gyógyerejű forráshoz vitte, - mindhiába.

Az utolsó tavaszon azt tanácsolták az orvosok, vigye hegyi levegőre, a Svájcba.

Ennek a tervnek azonban határozottan ellenszegült a grófné.

- Érzem, hogy végem lesz nemsokára, itt akarok meghalni a hazában!

És a betegek makacsságával ragaszkodott akaratahoz.

Ekkor Károlyi gróf kibérelte a Gellérthegyen levő Varga-féle remek villát és oda szállíttatta föl drága betegét.

A nyaraló verandáján egész napokat elüldögélt imádott Ameliéjával szép nyári napokon a gróf, mindaddig, mígnem a súlyos kór mindegyre jobban előrehaladva, ágyba döntötte a grófnét.

A képzelhető leggyöngédebb ápolás, a tudomány, mind hiába küzdött a végzet ellen, a grófné meghalt.

Azt a vad kétségbeesést, ami Károlyit elfogta, nem tudná talán még egy Jókai, az emberi indulatok mesteri leírója, se festeni.

Míg csak le nem csukták a koporsó fedelét, el nem mozdult a halott mellől és könytelen szemeiben iszonyat volt látni a megkövesedett kint.

A grófné temetésén tudvalevőleg nem volt pap, de azért épen nem volt egyszerű, mint némely lap írta.

Hatfogatú gyászkocsin vitték, a Gellérthegy alatti úton, a Tabánon át, elől fekete díszmagyarba öltözött lovas haladt és két oldalt 8-8 Entreprise des pompes funébres-szolga, - egyházi szertartás mellőztetvén, tehát gyertyák nélkül.

A grófot a kocsi után két képviselőtársa vezette, de léptei oly roskadozók voltak, hogy mikor a menet a Gellérthegy alatti mély útból a Felsőhegy-utca végére ért, kocsiba kellett hogy ültessék s így követte tovább a menetet.

Neje halála óta folyton sorvadt a gróf s gyakran mondta bizalmas barátjának, gróf Kreith Bélának, hogy teher neki az élet és várva-várja a halált.

Lakásán minden szobában ott volt Amelié arcképe, és ha este lefeküdt, előbb mindig megcsókolta neje márványból mintázott kezét.

Amilyen lovagjellem, minden nemes és előrehaladó eszme harcosa volt az, akit saját körei „*Egalité*”-nak szerettek nevezni, olyan lovag volt szerelmében is, és a választott hölgy halála után, dacára hogy még a legszebb férfikorban volt, sohasem gondolt újabb összeköttetésre.

* * *

Nyugosznak már mind a ketten, - a családi büszkeség azt kívánta, hogy Károlyi gróf ott porladjon nagynevű ősei mellett, elválasztva attól, akit életében úgy imádott, halála után úgy siratott... és ez talán helyes is így, hogy oda tért nyugodni. - De talán volna még a kaplonyi sírboltban hely *Amelie* számára is, aki az *élőt* tette boldoggá, alá az *élőnek* pótolta szülőt, testvért, mikor eltaszították, míg ők már csak a *halottnak* adták meg a kellő végtisztességet, a szeretetet - akkor, mikor már nem érezte, mikor már *késő* volt.

Bizony nem bántaná meg az a szerény koporsó a Kaplonyok *ős* szellemét és édesebb volna a közük tért Károlyi Gábor örök álma.

Azt mondta, hogy nejjén kívül még egy asszony szerette, *az anyja*. Nem suttog-e a fájdalomtól levert anyának valamit az a szellemajk; nem mondja-e hogy teljesítsék utolsó, legforróbb óhaját; nem kéri-e, hogy legyen tolmácsa *fivéreinél* egy már szebb hazából jövő kérésének? - -

Végre is, a halálban mind egyenlők vagyunk; ki ösmeri meg Julius Cézár és ki Lázárnak, a koldusnak porait? - -

ORTH JÁNOS.

...Megszólalnak koronkint az Oceán korallszikláit, gyöngyöt termő mélységei és száll a rege ajkról-ajkra, mint a dal, amelyről nem tudni, hol, mikor termett.

A rege hőse egy férfi, akit biboros bölcsőben ringattak, aki Európa egyik leghatalmasabb uralkodóházából származott, Cézárak unokája volt.

Tragikuma az átlagos emberekénél sokkalta érzőbb lelkek közös végzete, azoké, akik soha sem tudnak hozzáedzödni az álom és valóság kibékíthetetlen disharmoniájához.

Firenzében, a virágok városában, az Arno szeliden hömpölygő hullámaihoz közel pillantotta meg a napvilágot a Habsburg-Lotharingi dinasztia olasz ágából származó János Szalvátor főherceg, Szalvátor Ferdinánd főherceg fia.

Az örökké kék olasz ég, a soha el nem hervadó tavasz csodás pompájú virágai lágyabbá, fogékonyabbá tették kedélyét az emberi érzések, a poézis befogadására, mintha gyermek-játékai fölé a hidegebb éghajlat sápadt, havas tele borúlt volna és az Arno-parti város, mely Boccaccio regéinek szellemével van telítve, talán végzetszerűleg predesztinálta már a főherceget is egy bizarr, csodás rege hőségé.

Mert olyan csodálatos, szinte hihetetlen ez a történet.

Egy fényben, pompában felnőtt ifjú, aki előtt népek hajolnak meg, akit rang és kincs környékez, egyszerre csak mindezt eldobja magától és az mondja:

- Semmi se akarok lenni, csak *ember*; ember, aki küzd, dolgozik, mint annyi más szegény, porban született halandó, mert drágább nekem az én egyéni szabadságom, az én szívem boldogsága, minden fénynél, minden világi javaknál.

Noha az események egymást váltják és a rohamosan élni, élvezni akaró ember nem igen ér rá meditációba bocsátkozni, azért mégis élénken emlékszik mindenki arra az óriási szenzációra, melyet a bécsi lapok 1889. október havának 19-én hoztak. Egy hír volt az, amely egyszerűen regisztrálta, hogy az uralkodóház tagja, János Szalvátor főherceg, letéve minden címét és rangját, kilépett a hadsereg és dinasztia kötelékéből és fölvette az *Orth János* nevet. Nem is gróf, vagy legalább is „*Herr von Orth*” csak egyszerűen Orth János, mint akármelyik porban, sárban járó halandó, aki egy árva öt ágú koronát sem hímeztethet a zsebbevalójára.

Mindenkit meglepett ez a hír, különösen nálunk és jól emlékszem, hogy hetekig nem beszéltek másról főúri szalonokban, mint az *osztrák Egalitéről*, János főhercegről.

Bécsben kevésbé lepte meg, különösen az udvarhoz közel álló köröket ez a hír, mert nemcsak úgy ösmerték János Szalvátor főherceget, mint egy határozott „Freigeist”-ot, de mert egy gyöngéd szívviszonyát is jobban ösmerték mint nálunk.

Ez a szívárvány volt egyik fő indítóoka annak, amiért János főherceg nemcsak főhercegi rangjáról, de a hadseregben viselt állásáról is lemondott és expatriálta magát a monarchiából.

Szíve bálványa *Stubl Mici* volt, a hírneves Stubl Lóri operett-énekesnőnek a nővére, maga is színésznő és akkoriban egyik bécsi másodrendű színháznak a tagja.

Stubl Lórir Budapesten is sokan emlékeznek még a gyapjú-utcai német színházból, ahol a hetvenes évek vége felé egy ízben hosszabb ideig vendégszerepelt.

Egy igen előkelő, dúsgazdag magyar gavallér volt akkor a dívának állandó lovagja és temérdek pénzt elköltött a szeszélyes, pikáns bécsi primadonnára.

Stubl Lórival vele volt a nővére Mici is, egy apró, 12-13 éves leányka, valódi színésznő, aki már akkor is kitűnt szépsége és rendkívüli szellemessége által.

János főherceg Badenban ösmerkedett meg Stubl Micivel, ahol a Stubl-leányok a nyarat rendszeren töltötték és ahol János főherceg, Vilmos főhercegnél gyakran megfordult.

A szellemes, vidám kedélyű lányka nagy hatással volt az inkább melankolikus, hamleti töprengésekre hajlandó fejedelmi férfinak; a pajkos, eleven Micinek pedig imponált a komoly, lovagias katona, aki alig mosolygott néha és mindig úgy nézett maga elé, mintha már csak a múltban látna valamit.

Igy találkoznak az ellentétek és egészítik ki egymást az életben, így egyesül tűz és víz, így ad szikrát a hideg kő, ha megérinti a fényes acél. János főherceg már akkor nem élte az első, mindent rózsaszínben feltűntető fiatalság napjait, érett férfi volt, közel a negyvenhez - sietnie kellett a szerelemmel, a boldogsággal.

És ezt akarta is szíve, lelke teljes erejéből.

Magához akarta emelni azt, akit szeretett, megosztani vele nemcsak szívét, de vagyonának, rangjának nimbuszát is.

A Habsburg-házban nem ritkák a mesallian-ok ott van a múltban Ferdinánd főherceg és Welser Filipin, a szép patricius leány, aztán a Merán grófi család megalapítója, aki a postamester leányát vette nőül, majd később, a nemrég elhunyt Henrik főherceg, akinek Hoffmann kisasszony volt a neje, szintén egyik provinciális színháznak a tagja. A Hoffmann leányt később Waldek bárónővé, leányát grófnővé is tette a fejedelmi kegy.

Ezek a példák lebegtek János főherceg szeme előtt, mikor illetékes helyen lépéseket tett arra, hogy szíve választottjával, a szép Stubl Micivel egyesülhessen.

A főherceg, aki mint katona jó sztratega is volt, nagyon rosszul ösmerte az udvari cselszövényeket.

Nem volt neki ott jó barátja, senki sem szerette a túlságosan egyenes, nyíltszívű katonát, aki nem tudott csúszni, mászni és a vén, copfos Rückwärtskonzentrierungs-generálisoknak ugyan-csak megmondogatta alkalomadtán a véleményét.

Veszedelemes újtónak tartották a hatalomra féltékeny öreg hadvezérek és mikor összeült a családi tanács, határozni a felett, hogy vajon szabad-e egy vérbeli hercegnek szíve szerint boldognak lenni, egyhangúlag mind „nem”-mel válaszoltak.

Visszaadták a kölcsönt búsasan a fiatalabb katonának, aki már annyi borsot tört az orruk alá, aki az ő elavult ócska tudományukat lomtárba valónak mondta és a hadsereg reformját sürgette.

Számtalan cikket, sőt könyvet is írt ebben a tárgyban János főherceg és a sok öreg tábornok, régi hadverő most mind, mind igyekezett magát rajta megboszulni.

János főherceget a család *vetoja* annyira elkésérítette, hogy minden további gondolkozás nélkül megírta levelét, melyben tudatja, hogy lemond minden kiváltságáról, törüljék ki maguk közül, mert ő attól a perctől kezdve, ahogy levele elment, *Orth János* magánember, senki és semmi! És még csak nem is bánkódott, mikor kocsija utolszor gördült ki palotája ajtaján és vitte a déli vasút pályaházához.

A merre a kocsi elhaladt, nem állt többé sehol fegyverbe a katonaság, nem hallatszott a hosszan elnyújtott *Gewehr heraus*...

A kocsiban nem a vezérkar tagja, nem főherceg ült többé, csak egy szürke útiruhás, begyűrt tetejű, lóden kalapos ember - Orth János.

Annyira meggyűlölte már akkor mindenkit, azon az egyen kívül, akit szeretett, hogy nem akart a földön élni - a szárazföldön tudniillik.

A tengerre vágyott, ahol majd nem lát egyebet, mint eget és vizet, ahol az ekvatori ég fényes csillagainál csak két fényesebbet fog látni, az imádott asszony szemét, aki követi az önkéntes száműzetésbe.

A vihar orgonája, a sellők síráma legyen majd nászdaluk és az örök nagy természet áldja meg frigyüket, amely nem ösmer emberállította bálványokat, békákat és nyűgöket.

Bécsből egyenesen Fiuméba ment Orth János ott a kereskedelmi hajóskapitányi vizsgára jelentkezett. A vizsgáló bizottságban benne volt a nemrég elhunyt Litrow Henrik, magyar tengerészeti felügyelő, aki mint regényíró is nevet szerzett magának.

Litrow rendszeren Abbáziában lakott, egy babérligettel körülvett, a felfutó rózsák virágától alig látszó, bájos tuskulumban és itt áldozott a költészet múzsájának, írván poétikus tengerész novelláit és apró színgazdag rajzait.

Az öreg foka éppen valami érdekes fejezeten dolgozott és nagyon haragudott, hogy át kell neki menni Fiuméba.

Érezte is haragját a vizsgálatra jelentkezővel és ekkor történt köztük az az ösmert jelenet, mely nagyfokú bizalmatlansággal kezdődött a Litrow részéről és egy kis nyers szókimondással, de a volt főherceg fényes szóbeli és írásbeli vizsgálja után azzal végződött, hogy Litrow a nyakába borult Orth Jánosnak, s így szólt:

- Nem ön az első ember, akiben csalódtam, de ilyen kellemesen még soha sem csalódtam. Adjon az Isten önnek sok sikert és szerencsét a pályájához.

Rövid idő múlva már a tengeren szelte a habokat Orth János kapitány „*Margaréta*” nevű hajója és a parancsnoki hídon, mint a rege *bolygó hollandija* állt a volt főherceg és sas tekintetével elnézett a mindinkább homályba vesző honi partok felé...

Végre mindent elfödött a vizekre alászálló köd és Orth János mindörökre búcsút vett Ausztria földjétől.

Hosszú ideig jöttek aztán még Bécsbe levelek Stublékhoz az Orth Jánossal távol vizeken hajózó Stubl Micitől és mindig tudták a császárvárosban, hogy merre, hol jár a „*Margaréta*.”

Végre borzasztó hírt hoztak messze tengerekről érkező hajók - a „*Margaréta*” elsüllyedt egy óriási viharban és összes személyzete a hullámsírban lelte halálát.

A hír lesújtólag hatott Bécs lakosságára és az udvari köröket is nagyon kínosan érintette.

Elkövetek mindent, hogy a „*Margaréta*” sorsáról valami pozitív adatot tudjanak meg, de minden hasztalan volt!

Végre, eredménytelen kutatások után, halottnak nyilvánították János főherceget és akit életében megtagadtak, azért halálában ünnepies gyászistentiszteleteket tartottak a „birodalmi” székváros összes templomaiban.

Ott voltak a gyertyák komor lángjától megvilágított, feketével bevont templomban mindazok az ősz rideg tekintetű tábornokok, akik nem akarták, hogy Orth János boldog legyen és most pilláikon fájó köny rezgett és szíveikben megszólalt a lelkiismeret örök emberi hangja...

Elsírátták - meggyászolták...

- - És ime megszólalnak az Óceán korallszikláit, gyöngyöt termő mélységei és száll a rege ajkról-ajkra, mint a dal, amelyről nem tudni, hol, mikor termett.

Mese-alakká kezd válni a szerelmes, regényes prinz, akiről időnként csodás híreket hoz forgalomba a fáma. Látták itt, látták ott, messze világtájakon utazik...

Talán csakugyan nem fekszik Orth János a tenger fenekén. Talán valahol a Csöndes Óceán közepén fölfedezett egy ösmeretlen pontot, egy új „*Senki szigetet*” ahol széles levelű, délővi növények borúlnak az egyszerű hajlékra; ahol a csillámló tollú kolibri vigan szökdel az ágave húsos levelein és a nap sugarai mindent elborítanak arany fényükkel.

És itt, ebben a csodás paradicsomban, távol a világtól, távol emberi szem vizsgatekintetétől él boldogan szíve királynőjével Orth János, igazán boldogabban, mint országok ura - mert hiszen félisten a férfi akit asszony szeret és a szerelem gyönyöre kárpótolja mindazért, amit a biborral, a koronával, a régi világban elhagyott.

AZ UTOLSÓ ILLÉSHÁZY.

A felvidék sasfészkei, a múlt idők jeleként, pillantanak alá sziklabérceikről és a kormos, düledező falak unalmas ásítással tekintenek alá, fölényes kicsinyléssel nézve a völgyben vágató gyorsvonatra, amely szédítő sebességgel rohan Poprád-Felka felől Ruttkának, be a regényes Vág völgybe.

Ilyen a dubnici kastély is. Hajdan az Illyésházyak büszke sasfészke.

* * *

Nagy és híres nemzetség volt az Illyésházy, elkezdve attól az I. Illyésházy Istvántól, aki Krussics fiatal, dúsgazdag özvegyét, Erdődy Annát nőül vévén, megalapította a nemzetségét.

A mohácsi vész utáni esztendőkből volt ez mingyárt, és azután számos évekig a lipótvárosi lykavai uradalomban virágzott a hatalmas család.

Az Illyésházyak olyan önkényes urai voltak a vidéknek, hogy a lakosságot valósággal sarcolták, és végre Pálffy Pál nádor meg is intette Illyésházy Gáspárt, hogy bánna tisztességesebben a föld népével, amelyet már tisztartói és darabontjai egészen koldusbotra juttatnak.

Mikor az utolsóelőtti Illyésházynak fia, IV. István megszületett, már nagyban megfoghatkozott az ősi juss és mikor István urfi megnősült és hazavitte *Barkóczy Terkát* a dubnici kastélyba, maga sem igen tudta már, a fejedelmi birtokokon mennyi az aktiva és mennyi a passiva.

Nem is igen törődött vele. Duhaj legény volt a nagyúr, aki sokkal jobban szeretett bor és cigány mellett ülni, mint a poros számadások, gazdasági rovások közt ülni.

- Aki utánam jön, tegye be az ajtót! mondogatta rendesen a dinom-dánomok közepette Ottlyk Pityunak, akit magyarán mondván kiverundzwanzigolt a trencsén-baáni birtokából, de, mert nagyon megszerette, holtáig maga mellett tartotta.

A házasság egy kicsit megszelídítette a duhaj cimborát, de hogy aztán a szép, szelíd grófné tizenöt évi házasság után elhalt, anélkül, hogy a gólya kelepelt volna a dubnici kastély tetején, Illyésházy István csak ismét visszatért régi szokásaihoz és ritkán látta a napkeltét máshonnan, mint az ebédlő öblös ablakából.

Sándor Palya, Bándi Joskó, Motesiczky Ábris, no meg Csemiczky Peti, válogatott, tizenhárompróbás korhelyek, jól tudták a módját, hogy mulattassák a nemes urat.

A cigány alig várta a szakadó alkonyt, besettenkedett a kastélyba és húzta az Illyésházy István nótáját.

A *háromszáz özvegy asszony* nótája volt a kedvence, az, amelyiken Rákóczy idejében harcba indult a felvidék nemessége.

A cigánynyal előkerült *Jakubovecz Julka* is, aki szemlesütve, tisztességtudva járult a nagyúr elé:

- Dobre vecser prajem, ostrieteny pane!

De a lesütött szemek kivillantak aztán a sűrű pillák alól, és az *ostrieteny pane* - a méltóságos úr - szívesen sütkérezett fényükben.

Jakubovecz Julka a felvidék egyik legszebb asszonya volt. *Csömörkenőnek* hívták rendesen, mert hogy valami címe legyen, a mulatni szerető várurak *köszvényt* gyógyítani hozatták magukhoz.

Illyésházy uramnak is kenegette a köszvényét és vigasztalta özvegysége szomorú napjaiban.

Mindenhová magával vitte a nagyúr, így az 1828-ik év nyarán is, mikor elment a teplitzi hévvizet használni.

Hatvanhat éves volt már akkor Illyésházy István. Háromszoros tokája petyhüdtén fittyent ki a magas lószőr-kravátlból, és a sok tánc, hegedűszó, szép asszony csókjától ugyancsak rogyadoztak a térdei.

A korhely cimborák is elfogyogattak mellőle, csak Ottlyk Pityú, meg Motesiczky Ábris győzték még néha napján mint a dubnici régi szép időkben.

Egy szép nyári alkonyaton, a java mulatás közben ugyancsak beléállt a köszvény a nagyúr térde-kalácsába.

- Hé Joskó, - kiáltotta oda az egyik lakájnak - szaporán ide a Julkát, hadd kenje szét a fájást a csodatévő kezeivel.

Szaladt a Joskó, de csak nem került elő a Julka.

Végre nagysokára visszatért Joskó, de egyedül.

- Hát a Julka?

A fiú kegyetlenül pácban volt. Izzadt az üstöke és csak halkan ejtegette a szót:

- Hát megkövetem ostrietny pane, a Julka nem jöhet -

- Nem jöhet, és miért? -

- Hm, sora van annak! - És a tót fiú szája ennél a mondásnál a két füléig szaladt.

A nagyúr türelmetlen kezdett lenni. Végre kinyögte a Joskó, hogy bizony a Julkát az a furcsa madár látogatta meg, amelyik kelepel és eleven babát hoz a csőrében.

Illyésházy arcán valami csodálatos derengés látszott, hasonlatos a hajnal fényéhez, mikor kettéválik a bakacsín éj sötét kárpitja.

A lázas, mámoros pirosság elmúlt róla és a petyhüdt tagok mintha egyszerre egyenesedtek volna ki.

- Hej komám Ábris - borúlt a mellette ülő Motesiczky nyakába - nagy ünnep ez a mai. A mohácsi ős kardot nem kell már velem eltemetni - a cimert nem fordítják meg a kriptaaajtón...

Ettől a naptól kezdve nem dárídózott többé Illyésházy István, egyre fiskálisokkal konferált, hogy hát hogy is lehetne annak a módját ejteni, hogy az a szöske hajú, lenvirágszemű fiú, aki ott futkározik a dubnici százados fák alatt, *igazi Illyésházy* legyen.

A legközelebb módját ennek sehogy sem akarta elfogadni. Az mégis derogált a dölyfös olygarchának, hogy Jakubovecz Julka, az egykori *csömörkenő*, Illyésházy Istvánné legyen.

- Felmegyek Bécsbe, Ferenc császárhoz, az én királyi uramhoz - mondogatta erre - az majd elintézi a soromat.

Készült is mind a nagyúr, de öreg volt már nagyon, nehézkes a hosszú útra és napról-napra, évről-évre haladt az utazás. 1838-at irtak, hetvenhat éves már a nagyúr és tizedik évébe fordult a szöske hajú fiú, aki dölyfös volt, mint egy igazi Illyésházy, és megkorbácsolta a vele játszó jobbágy-gyerekeket, ha nem fogadtak neki szót.

- No, de most már nem halasztom tovább, - mondá egy szép tavaszi estén Illyésházy István. - Tíz esztendő a gyerek, nem lehet továbbra is csak *Pistika*.

Szomorú, esős napra virradtak másnap a dubniczi kastély lakói. A *nagyúr* rosszul érezte magát, valami hideglelés nyavalya jött rá. Megint csak nem lett a bécsi útból semmi, hiába tombolt a négy főszerházmozott telivér az ólban, hiába várta *Pistika* azt a *kilencágú* koronát, amelyet a *keresztapa* ígért neki, hogy majd hozza Bécsből. Mióta *Pistika* csak emlékezni tudott, *keresztapa* váltig ezt a koronát ígérte - egész meséket tudott már erről a koronáról beszélni a jobbágy-gyerekeknek.

A nagyúr egyre rosszabbul lett. Gondolni se lehetett a bécsi útra és július 28-án, az udvar káplánja föl is adta neki az utolsó kenetet, nehogy valahogy készületlenül menjen arra a nagy útra, amely sokkal messzebb van Bécs városánál.

Jó is volt a *pater Polikarp* előrelátása, mert harmadnapra, július 30-án - az úr 1838-ik esztendejében - megtért atyáihoz Illyésházy István uram, mint igaz keresztény, kibékülve minden-kivel és elkészülve a nehéz órára.

És jöttek a nagyúri familia az ország minden részéből, nemes urak, és mind szomorúan, komoran járultak a cínterembe fölállított ravatalhoz, amelyre *megfordítva* voltak fölaggatva a családi címerek. Péter Polikarp, a kis *Pistikát* is odavitte - akkor, mikor a nagyúri rokonok a mellékszobába gyűltek tanácskozásra - fölemelte a gyereket és a halottra mutatva, halkan a fülébe súgta:

- Csókold meg a kezét - *az apád volt!*

A gyerek gépiesen engedelmeskedett a papnak, de a szavak értelmét nem igen fogta föl és visszatért kedvenc vesszőparipájához.

- Úgy-e, hogy ilyen mozdulatlan és hidegen már nem hozhatja el nekem Bécsből a *kilencágú koronát!*

A pap felsóhajtott - a gyermek szeméből pedig két, nagy nehéz könnycsepp hullt a halott viaszsárga kezére.

Ezek a könyvek hulltak egyedül az *utolsó* Illyésházy koporsója felett - talán ezek sem annyira ötlet, mint a *kilencágú* koronát siratták - amelyről a *Pistika* azt képzelte, hogy az valami csodaszép játék lehet ám!

* * *

Tizenegy év múlva, 1849-ben, a debreceni csatában elhullt egy deli szép vitéz. Selymesszőke haja volt, lenvirágszín szeme.

A századnál *Illés István* név alatt ismerték, bátorsága oroszlan volt s a huszonegyéves ifjú rövid idő alatt főhadnagysággá vitte. Pedig törve beszélt csak magyarul, és szülőhelye valahol messze volt, Trencsén vármegye sziklás bércei közt.

Attilája belső zsebében egy selyemkeszkenőt találtak. Egyik sarkában *I. I.* betűkkel és *kilencágú* koronával. A század egy másik tisztje erre megjegyezte, hogy egy kicsit hóboros volt ez a kis trencsényi *krajani* és a tábori tűz mellett sokszor emlegette, hogy gyermek korában inasok szolgálták ki és hogy *gróf lehetne*.

-&-